

Sønderjydske Førere i 1850erne.

Af

P. LAURIDSEN.

I. P. C. Koch.

I September Maaned 1849 vendte P. C. Koch tilbage til Haderslev, og ved Flors og Chr. Paulsens Hjælp svang »Dannevirke« sig atter op til at blive Nordslesvigs danske Hovedorgan. Under Bestyrelseskommissionen havde der hersket den vildeste Pressefrihed i Landet; Bladene kunde trykke omtrent, hvad de vilde, fordi Kommissionens værste Pressefjender boede i Holsten og Nordtyskland og ikke var til at naa; men efter Istedslaget og efter at F. F. Tillisch havde overtaget Magten, hørte dette op, og den nye kgl. Regering, der fulgte efter, var i alt væsentlig en Restauration af Forholdene før Krigen. Absolutismen forblev i Kraft, kun at den nu udøvedes af et Ministerium, ikke af et Kancelli og af overvejende dansksindede eller i hvert Fald loyale Embedsmænd. Ogsaa den ældre Presselovgivning traadte igen i Virksomhed og gjorde Landets Bogvæsen og Aviser afhængige af Administrationen. Denne kunde standse, beslaglægge, og undertrykke ethvert Skrift under seks Ark, uden at Domstolenes Afgørelse kunde paakaldes, og skønt Censur ikke var lovlig indført, havde de fleste Redaktører før Krigen dog underkastet sig en saadan for at undgaa Beslaglæggelser, Bøder og andre Besværligheder. En Forordning af 10. Marts 1848 havde vel givet saavel Myndighederne som Udgiverne Ret til at fordre Afgørelse ved Domstolene i Pressesager; men Slesvigs Forfatning af 15. Febr. 1854 (§ 9) foreskrev »at Domstolene aldeles intet har at dømme i Regerings-, Øvrigheds- og Politiforanstaltninger«

den ovenomtalte Forordning var ikke optaget i Forfatningen, og denne indeholdt forøvrigt ingen Presseforskrifter. Aviserne var derfor vedvarende i Administrationens Haand, og Dømtolens Afgørelse kunde maaske end ikke kræves. Hertil kom, at Tillisch 20. Oktbr. 1850 i et Cirkulære havde paalagt Politimyndighederne »at henvende særlig Opmærksomhed paa saadanne Artikler, som behandler Nationalitets- og Sprogforholdene her i Hertugdømmet paa en Maade, som under nærværende Omstændigheder kun kan være den gode Sag til Skade, og som derfor lige saa lidt bør taales som en upassende Kritik over de Foranstaltninger, som Regeringen træffer for at ordne disse vanskelige Forhold.« Denne forsvarlige Mundkurv var foranlediget ved en Artikel i »Danevirke«, og herefter herskede Tavshed og »Ro« paa de nationale Omraader.

De slesvigske Avisers Hovedsvaghed laa dog paa et andet Punkt. De var næsten allesammen begyndt som upolitiske Ugeblade, deres Privilegier lød kun derpaa, disse Privilegier var nok blevet fornyet, men ikke udvidet efter Tronskifterne 1839 og 1848, og naar Bladene ikke desmindre udkom som politiske Dagblade, var dette en selvtagen Ret, og Regeringen kunde naar som helst undertrykke dem og reducere dem til kummerlige »Intelligenssedler«. Dette gjaldt baade »Flensb. Zeit.«, »Freja« og »Dvke«. Koch sagde med Rette, at »Danevirke« laa som »en Maatte for Ministerens Fødder«, og det var ingen Kunst at holde en saadan Presse i Ave. C. Moltkes Pacificeringsstyre virkede da ogsaa afdæmpende baade i Nord og Syd, og selv de nordslesvigske Aviser, der var den kgl. Regering oprigtig hengivne og havde indlagt sig store nationale Fortjenester, behandledes med samme Haardhed og Mistænksomhed som de tyske Organer.

Koch beklagede sig bittert ikke alene over de Beslaglæggelser og Bøder, Regeringen paaførte ham, men ogsaa over, at den egenmægtig og smaalig nedsatte Betalingen for de ministerielle Kundgørelser og Øvrighedsmeddelelser, som det var Bladets Pligt at bringe. »Bladet maatte udføre dette

Hoveri« for det offentlige, og »Regeringen ansaa »Dvke« for Slesvigs Træl.« Ingen udtalte sig dog saa bittert som Fr. Fischer. I April 1854 skrev han til Koch: »Det er sørgelige Tider, vi har oplevet. Ligesom i Matematiken alle Kredsens Funktioner vender tilbage, kun med modsatte Tegn, naar man drejer den 180 Grader, saaledes maa nu ogsaa vi fungere, som vi begyndte, men i modsat Retning og udsat for Angreb fra den Del af vor Virksomheds Kreds, der ligger diametralt overfor Begyndelsespunktet. Vi attaqueres og mistænkeliggøres nu præcis paa samme Maade nordfra som for en 10—12 Aar siden sydfra. . . . Vi har arbejdet ufortrødent, Du og jeg, man har benyttet os som Skamler at staa paa, nu sparkes vi til Side; hvad man har sagt os om den Danskhed, man hædrede i vor Færd, var netop noget man sagde; at vi troede derpaa, var vor Bornethed Skyld i«.

Da Ministeriet Bang-Scheele kom til Roret i Decbr. 1854, havde mange ventet en mere frisindet Kurs i Hertugdømmets Styrelse, men Scheele nærrede fra gammel Tid Uvillie mod den nordslesvigske Folkebevægelse, og den nye Minister for Slesvig, Departementschef H. Raasløff, var, maaske paa Grund af sin dansk-tyske Opdragelse, en mærkelig Kosmopolit. Alle særegne danske Aandsrørelser saa han ned paa som provinsielle Fænomener, der kun kunde tjene til at isolere Nationen i den fælles europæiske Kulturstrøm. Vor demokratiske Forfatning vilde føre til en saadan Isolation, de religiøse Bevægelser ved Grundtvig og Søren Kierkegaard ligesaa, og han afskyede den danske Form for Nationalfølelse, der kun førte til Selvovervurdering, Selvforgudelse og den absurde Forestilling, at der til Danskheden som saadan »var knyttet Glæder, Nydelser, Rettigheder, Adkomster, udførende Kræfter, Herligheder og Forjættelser« af særegen Art. Han var derfor en Modstander af enhver Missions- og Vækkelses-Virksomhed og saa sin Hovedopgave i at beskytte Hertugdømmet imod disse onde Kræfter. Dette skulde bevares i sin Selvstændighed og Neutralitet ved at

lukkes af fra al ydre Paavirkning, hvad enten denne kom fra Nord eller Syd. Selv ethvert Skin af kongerisk Paa-
virkning maatte forhindres, og det »egne Liv«, som de
danske Nationale med saa høje Raab forkyndte, skulde
holdes skarpt inden for Kongerigets egne Grænser¹. I en
Festtale² i Flensborg forkyndte han dette »Lyseslukkerpro-
gram« og tilføjede, at Slesvig kun kunde være tjent med
»et kraftigt Styre fra oven, saaledes som dette allerede
havde bestaaet i nogle Aar og alene formaaet at bringe
den rette Aand ind i de offentlige Institutioner og i
Folket.«

I sit Forhold til Pressen kunde den nye Minister derfor
ikke nøjes med et Polititilsyn, der holdt personlige og poli-
tiske Angreb inden for sømmelige Grænser; hans forebyg-
gende Forholdsregler maatte tværtimod udstrækkes til alle
Aandslivets Omraader og opføre Skranker og Gærder om-
kring den lille Landsdel fra Kongeaa til Ejder. Hans Re-
geringsevne svarede ikke til dette ophøjede Formaal, og da
han beholdt Magten kun i 14 Maaneder, er hans Navn
fortrinsvis knyttet til nogle Pressetrakasserier, der dengang
gjorde Fortræd og nu vækker Foragt. Hans Hovedbedrift
bestod i at fordrive P. C. Koch fra »Dannevirke«, og derom
handler det følgende.

Raasløffs Angreb kom ganske bag paa Redaktør Koch.
For at værges sig over for C. Moltke havde han opgivet
»ethvert Spor af Opposition imod Regeringen«, men trøstet
sig med, at der i Slesvig endnu var »en vid Mark for det
danske Sprogs og dansk Oplysnings Pleje«. Paa denne
Mark havde han færdedes under det værste slesvig-hol-
stenske Tvangsstyre, og det faldt ham ikke ind, at en
dansk Minister kunde finde paa — som en anden Myre
løve — at anlægge Faldgruber for ham paa denne Vej.

Ministeriets første Angreb paa »Dvke.« havde endnu et

¹ H. Raasløff: *Min Politik 1873*, 115. Ligeledes en Artikel i *Tidsskrif-
tet: Theori og Praxis*. I, 21. Smlgn. *Dansk Tidsskrift 1861*, 424.

² »Dgbl.« 2/6 1855.

politisk Præg. 24. Marts 1855 indeholdt Bladet følgende anonyme Brev fra en Slesvig-Holstener:

Da »Dannevirke« har sat sig til Formaal at være det Organ, gennem hvilket Folket kan tolke sine Følelser, saa haaber jeg, De ikke vil væрге Dem ved at optage efterstaaende:

»De danske Kanoner har været de bedste Sproglærere for Slesvigs Beboere«, saaledes udtaler L. Thura sig i sine Fortællinger fra Krigens Tid (»Dannevirke« Nr. 69). — En dybtrystende Sandhed! — Voldsmagten behersker Slesvig! — Det er den, der fortrænger Landets Embedsstand og Gejstlighed, — det er den, der nu søger at fortrænge dets Sprog og Mønter. — Paa saadan Maade holdes de Artikler, som Christian d. Første besvor for sig og sine Efterkommere, da han af Slesvigs Stænder valgtes til Hertug.

En Tanke gennemstrømmer Slesvigs Beboere, den ulmer endnu under Asken, men den Tid vil komme, da den frembryder i høje Luer, det er den: Slesvig vil gøre sig fri!

En Røst fra Folket.

I en Efterskrift oplyste Koch, at han havde optaget dette »landsforræderske og forbryderiske« Brev for at faa Lejlighed til at tilbagevise dets falske Paastande; men han tilføjede for egen Regning: efter Krigens og dens Omvæltninger »kan meget være tilbage at ønske baade for den ene og den anden. I Stedet for det egenraadige tyske Bureaucrati fik vi en ny Embedsstand, der ovenfra ligesom styres ved Liner, alt efter de Bestemmelser, som vore Bjerge af Love indeholder. Paa samme Maade bliver Folket og dets Anliggender atter styret; kraftige, naturlige Folkeorganer savnes aldeles fra øverst til nederst; men alle forstandige ved, at vor Tilstand er ligesom et Interregnum, naar vi [kun] vil være taalmodige, billige, ærlige og retsindige.«

Politimesteren i Haderslev, Borgmester E. Hammerich, lagde Bladet under Beslag, — om for Brevet eller for Kochs Bemærkninger eller for begge Dele vides ikke — og Ministeriet opretholdt Numerets Undertrykkelse. Men baade »Fdrl.« og »Dgbl.« optog det væsentlige af Indholdet og støttede Koch. Hvis Beslaglæggelsen er sket paa Grund af

det slesvig-holstenske Brev, skrev »Fdrll.«, saa handler Regeringen i høj Grad urigtigt, da saadant maa gøre den danske Presse i Slesvig hange for at efterspore og bekæmpe Separatismen. Carl Moltkes System passede under et endnu næppe afdæmpet Oprør; men det er skadeligt at fortsætte ud over denne Grænse. Det gælder nu om at udvikle Slesvigs egne Kræfter og at indrømme Pressen en sømmelig Frihed. At underkue og undertrykke det loyale med det illoyale, den patriotiske Iver sammen med det oprørske Sind, derved opnaar man kun bedragerisk Stilhed og forbereder et nyt Oprør. — »Dagbladet« delte denne Synsmaade, men mente forøvrigt, at Beslaglæggelsen ogsaa kunde skyldes Kochs egne Ytringer. Hvis dette skulde være Tilfældet, skrev det, haaber vi, at den slesvigske Minister ikke vil betænke sig paa at hæve Beslaglæggelsen; thi en saa lemfældig og mild Kritik maa dog være tilladt Pressen i et Land, der uhindret kan modtage Kongerigets frie Organer¹. — Men dette var ikke Ministerens Mening. Han telegraferede øjeblikkelig til Overpræsidiat i Flensborg, at de paagældende Numre af »Fdrll.« og »Dgbl.« ikke maatte uddeles fra de kgl. Posthuse, og hvis dette alt skulde være sket, da straks beslaglægges; til Overflod udsendte han et Cirkulære i samme Øjemed, og Overpræsidiat udsendte Stafetter til de Posthuse, der var uden Telegrafforbindelse.

Det næste Angreb fandt Sted nogle Uger senere og gik delvis uden for det politiske. »Dyke.« for 12. Juni indeholdt dels et københavnsk Rygte om, at Preussen attraaede Besiddelsen af Holsten og Lauenborg — et Kandestøberi, som Ministeriet maaske uden Skade kunde have ladet passere — dels en Art Feuilleton, hvori Forfatteren omtalte en Række gamle drakoniske Love og Forordninger, fordi de formentlig afspejlede vort Samfunds sædelige Tilstand i ældre Tid. Taget som Helhed var Artiklen uden polemisk Brod, men midt inde i den læstes følgende, der senere kom til at

¹ »Fdrll.« 28/s, »Dgbl.« 29/s, 31/s 1855. — C. Moltkes Forbud mod »Dagbl.« og »Fdrll.« i Slesvig var blevet ophævet efter Ministerskiftet 12/12 1854.

spille en Rolle under Retsforfølgningen imod Bladet: »I Aaret 1741 udkom en lang og streng Forordning, som forbyder Afholdelse af alle Slags gudelige Forsamlinger i Hertugdømmet Slesvig, og befaler, at enhver, som rejser omkring for at tale eller virke i gudelig Retning, skal som Vagabond straks sættes fast og transporteres til Hjemstedet. Denne Forordning er endnu gældende i Slesvig og har i det mindste den Virkning, at Mormonerne ikke kommer tilsyne her. Den er forøvrigt saa streng, at dersom en Familiefader læser for sine Husfolk i en gudelig Bog, men en af hans Naboer er tilstede og Medtilhører, da skal Familiefaderen straffes for at have holdt gudelig Forsamling.... Der er for kort siden gjort Skridt hos det kgl. Ministerium¹ for at faa denne kristelig-barbariske Lov mildnet; men Andragendet er blevet afslaaet. Det kristelige Liv i Slesvig bør vedblive at gaa i hint gamle, stive Fiskebens-Snørliv fra 1741 og gispe efter Vejr.... Dersom Vorherre en Dag viste sig inden for Slesvigs Grænses, vilde han forefinde en saa streng Kristendom, at han straks som farlig Vagabond af Gensdarmen vilde blive ført over Grænsen« osv.

Politimesteren i Haderslev havde ikke haft noget at indvende imod Artiklerne, men Ministeren blev højlig fortrønet og udfærdigede meget skrappe Skrivelser saavel til Borgmesteren som til Redaktøren.

25. Juni 1855 modtog »Dvke.s« Redaktion følgende første Advarsel og Irettesættelse af det kgl. Ministerium for Hert. Slesvig:

¹ I Aarene 1853—56 var den bekendte Lægprædikant Mogens Sommer Lærer i Haderslev og holdt gudelige Forsamlinger i sin Skolestue. Paa Grund af den strenge Lovgivning søgte han at give det hele Præg af Skoletimer i Religion, men da Tilhørerskaren voksede til flere Hundrede, indgav han en Petition om, at den strenge Forordning af 18/2 1741 maatte blive mildnet, indtil den blev prøvet af Landets Stænder. Byens Præster og Øvrighed havde anbefalet Andragendet, der indgik allerede under C. Moltke, men Svaret indløb 19/2 55 fra Raasløff, som ikke vilde »foretage videre i Anledning af dette Andragende«. Se: »Dvke.« 24/2 55 og »Øre-Sund« 24/1 57.

»Paa Grund af den i Bladet »Danevirke« No. 137, 2. Side, 2. Spalte under Overskriften »Skriftlige Efterretninger, København d. 13. Juni« optagne Artikel, hvori der omtales et Rygte om et Andragende fra den preuss. Regering om at faa Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg afstaaede osv., hvilken Artikels Optagelse i Bladet Ministeriet maa anse for aldeles uforsvarlig, samt med Hensyn til de usømmelige Udtryk, hvori Forordningen af 1741 angaaende gudelige Forsamlinger er omtalt i samme No. af bemeldte Blad i en Artikel med Overskrift: »Haderslev d. 15. Juni«, skulde Ministeriet, der i den senere Tid oftere har bemærket, at »Danevirke« i sine Raisonnements om offentlige Genstande ikke iagttager tilbørlig Skønsomhed, som baade kan og bør forenes med en frimodig Bedømmelse, herved anmode det kgl. Haderslev Amtshus om behageligen gennem Politimesteren at ville lade Redaktøren af bemeldte Blad, P. C. Koch, tilkendegive, at dersom han ikke for Eftertiden anvender større Opmærksomhed paa de Pligter, der paaligge Bladet baade mod Publicum og mod Love og Regering, vil han have sig selv at tilskrive de deraf opstaaende Følger« — hvilket herved meddeles Hr. Redaktøren til fornøden Efterretning.

Kgl. Potitikammer i Haderslev ^{22/6} 1855.

E. Hammerich.

Samtidig paalagdes det Amtshuset¹ at »afkræve Politimesteren en ansvarlig Erklæring om, hvorledes han har kunnet lade ommeldte Artikler passere, navnlig den førstnævnte, der maa anses som et grovt Brud paa de Hensyn, der ved Rygters Meddelelse i et Blad skyldes det offentlige.«

Men disse Skrivelser var endnu ikke naaet frem til Synderne, før Koch begik en ny Forbrydelse, »der fik Bægeret til at flyde over«. 21. Juni indeholdt »Dvke.« følgende Notits:

»Om Aftenen d. 18. Juni blev c. 30 Tømmersvende fængslede i Flensborg, fordi de havde ophørt med at arbejde og forlangte 13 Skilling mere i Dagløn. Hvis det Middel: at arrestere de enkelte Stænder i Samfundet, saasom Tømmerfolk, Købmænd, Bønder osv., hver Gang de forhøjer Priserne paa deres Arbejde, Produkter eller Varer, viser sig probat, da er Gaaden løst, hvorledes de dyre Tider kan afværges.«

¹ Begge Skrivelser findes i Concept i Slesv. Min. Politica II 1855—56. Den første er trykt i »Dvke.« ^{27/7} 55.

Hvorledes disse Bemærkninger kunde ophidse Ministeren i den Grad, at han endogsaa tænkte paa helt at undertrykke Bladet, er aldrig blevet rigtig oplyst. Det faktiske i Meddelelsen var rigtigt. Myndighederne i Flensborg havde spærret en Del Tømmersvende ind i Byens Arrest- og Arbejdshus, fordi de strikede og forlangte 8 (ikke 13) Sk. mere i Dagløn. Det er sandsynligt, at det flensborgske Polit, før det foretog et saa usædvanligt Skridt, har indhentet Ministeriets Bemyndigelse dertil, og at Raasløff har følt »Dvke.s« Bemærkninger som en personlig Kritik. Pastor Fr. Helweg var tilfældigvis sammen med Ministeren hos Etatsraad A. L. Casse den Aften, da »Fdr.l.« (efter »Dvke.«) bragte »denne naragtige flensborgske Haandværkssvende-Historie, der har voldt Ministeren saa besynderlig meget Bryderi. Casse lo ad »Dvke.s« Notits eller Vittighed, som man ler ad en Bagatel, og sagde: »Det skal Slesvigs Minister have.« Men Slesvigs Minister havde allerede læst det, og jeg mente at kunne se paa hans Ansigt, at det var et ømme Sted, — hvorfor begriber jeg ikke.« Kochs Forklaring gik ud paa, at Ministeren havde vejret revolutionære Hensigter i det lille Stykke, men det turde dog være altfor urimeligt, og Raasløff selv skal have givet Borgmester Hammerich en Irettesættelse for at have ladet et Blad passere, »der førte det mest skaanselsløse Sprog imod Ministeriet«¹. Nok er det, han var meget vred, og da Historien om de flensborgske Tømmersvende ikke egnede sig til Angreb paa »Dvke.«, saa han sig om efter et andet Aktionsgrundlag og fandt det i Kochs Forhold til den kierkegaardske Bevægelse; men herom maa der siges nogle indledende Ord.

Ingensteds udenfor Hovedstaden havde S. Kierkegaards Stormløb mod den officielle Kristendom vakt et saadant Røre som i Haderslev. Johannes Fibiger, der var Hospitalspræst i Byen, siger, at det var som en Revolution², og

¹ Fr. Helweg til L. Skau ^{15/7} 55. Øre-Sund 1857 ^{10/1}.

² Om Bevægelsen i Haderslev 1855 se navnlig P. P. Jørgensen: H. P. Kofoed-Hansen. Kbhvn. 1920 455 flg., 527 o. fl. a. St. — Om Lægprædikanten Mogens Sommer se Dansk Tidsskrift 1901, 282.

at Redaktør P. C. Koch var dens første Ordfører. »Han var Manden for den ægte gamle Kristendom — den sønderjydske Pietisme, som i mange Maader faldt sammen med det kierkegaardske Oprør — han havde levet med dens folkelige Profeter og vidste, hvad Kamp imod den officielle Kirke var«¹. Men denne Forklaring er næppe historisk rigtig. Koch var nok udgaaet af en gammeltroende eller pietistisk Familie, der stammer fra Tønderegnet; en af hans Søstre sluttede sig til Brødremenigheden i Christiansfeld, en anden var gift med den pietistiske Pastor Krag i Lintrup, senere i Øsby; hans Kones Slægt i Haderslev hørte til samme Retning, og i hans efterladte Papirer paa det kgl. Bibliotek findes en Række Familiebreve, der helt igennem præges af pietistisk Tankegang og Sprogtone. For saa vidt kunde det siges, at S. Kierkegaard og han havde en fælles aandelig Afstamning; men Koch har aldrig vedkendt sig at være Pietist; han kom desuden bort fra Hjemmet, da han var 13 Aar gammel og kan ikke have levet sammen med Retningens »folkelige Profeter«. Baade 1838 og 1855 hyldede han Grundtvig som sin ypperste Læremester, og det var vel snarere hans Naturel end hans Anskuelser, der drog ham til Kierkegaard; thi ogsaa han var en revolutionær, en Oprører imod Aandstvang og Autoritetsdyrkelse.

»Jeg er ingen Kierkegaardianer eller forstaar at forsvare hans Sætninger«, skrev han, »men jeg har fundet, at han fremgik jevnside (parallelt) med de gammeltroende i Landet, til hvilke jeg nærmest maa regnes. Han var et nyt, overordentligt Eksemplar blandt Landets opvakte, hans Aand var deres, men hans Sprog og Virksomhed saaledes, som disse Dele maatte være hos en Mand med hans Lærdom, Forstand og Mission.« Koch sympatiserede med hans Angreb paa Statskirken og Præstestanden, men følte sig frastødt »af hans kolde, menneskeffjendske Indesluttethed«, og han havde slaaet til Lyd for hans Virksomhed, fordi

¹ Joh. Fibiger: Mit Liv og Levned 286.

han i denne »saa en Fortsættelse af Reformationen, et nyt Skridt tilbage til den første Tids simple, ægte kristelige Trosliv«¹. Overfor en saa mægtig Aand som S. Kierkegaard kunde Koch kun blive en andenhaands Meddeler; han var bjærgtaget af den vældige Kamp og formaaede ikke altid at optræde som rolig Vejleder; men det maa dog tilføjes, at han ogsaa her — som Nordslesvigs Folkeoplyser — forment at blive paa sit eget. De slesvigske Ministerier havde standset hans nationale Vækkelsesarbejde, og han lagde da dette Arbejde om i religiøs og kirkelig Retning. Saaledes saa han selv paa det. Da »Dvke.« begyndte at røgte sit nationale og folkelige Ærinde, skrev han, klang det besynderligt og skurrende endog i de fleste danske Øren, at Tysk var farligt. Nu klinger det maaske lige saa skurrende, naar Bladet tit og gjerne deltager i den religiøse Debat, ikke alene for at fortælle Læseren, hvad vigtigt der hændes fra Tid til anden, men tillige for at hellige Sagens gode Sider nogen Medhjælp. Det kan forekomme maaské de fleste højest besynderligt; men dette bør en god Redaktør ikke bryde sig om; thi det er jo netop de mange, der skal oplyses².

Fra Nytaar 1855 blev »Dvke.« halvvejs et religiøst Blad. Det bragte ikke alene lange Uddrag af Kierkegaards Stridskrifter med Kommentarer og Forklaringer, men optog ogsaa Indlæg for og imod fra forskellige Sider, og fra Paaske til Advent indeholdt det hver Lørdag en opbyggende og vejledende Betragtning af J. Fibiger. Koch optraadte altsaa ingenlunde som Fanatiker. Han yndede det frie Ordskifte, og det var hans Stolthed, at alle forfulgte, selv den ulykkelige J. J. Dampe kunde komme til Orde i hans Blad. J. Fibiger har givet et lyslevende Billede af ham fra disse Dage. I en Præken, som Koch paahørte, havde han angrebet ham for hans uforsvarlige Optryk af kierkegaardske Artikler, og umiddelbart efter kom det til et heftigt Optrin

¹ »Øre-Sund« 1857, 251, 274 o. a. St.

² »Dvke.« 12/7 1855.

imellem dem. Bleg af Harme for Koch op og ned ad Gulvet og raabte paa det uforsvarlige i at byde ham sligt paa et Sted, hvor han ikke kunde svare, og da han var en »hidsig og stolt Mand«, var han ikke let at stille tilfreds. Men da Fibiger oplyste ham om, at de ikke var saa uenige, som han troede, og at han, Fibiger, »altid havde siddet med Bæven ved Kierkegaards Fod«, vilde Koch omfavne ham, og da den anden udbad sig Tilladelse til i »Dvke.« at »lægge disse vældige Dommedagsslag til Rette, saaledes at kristne Mennesker kan faa besindige Tanker om, hvad det er, der sker med os, at det dog ikke skal forstyrre dem saaledes, at de faar fortvivlede Tanker om sig selv og onde om deres Medmennesker« — omfavnede Koch ham virkelig, og de enedes med det samme om, at Fibiger hver Uge skulde sende ham et vejledende Stykke, der kunde læses som Indgang til Helligdagen¹.

I omtrent et halvt Aar havde Koch redigeret »Dvke.« paa den omtalte Maade uden at blive fortrædiget af Ministeriet; men dette skyldtes maaske kun den Omstændighed, at S. Kierkegaard i Førstningen offentliggjorde sine Stridsartikler i »Fdrl.« De kunde derfor betragtes som Avisstof, og det vilde tage sig meget odiøst ud, om en slesvigsk Redaktør tiltaltes og straffedes for Meddelelser, som et kongerisk Blad ustraffet havde bragt. C. Moltke havde idømt Koch en Bøde paa 50 Rdl. for en lille Notits, taget af »Kolding Avis«, men efter Amtmand Stockfleths Indstilling maatte Minister Raasløff for Skams Skyld bekvemme sig til at eftergive Bøden². Fra Maj 1855 udsendte S. Kierkegaard imidlertid selvstændige Flyveskrifter, »Øjeblikket«, og Koch tabte det omtalte ringe Ly. Ministeren slog da ogsaa hurtigt ned paa ham, om det end vedvarende forblev lige usømmeligt at lade Hovedskrifterne passere og beslaglægge Uddrag og Anmeldelser. C. Moltke havde forbudt »Fdrl.« og »Dgbl.« i Slesvig, ja endogsaa nægtet Koch i

¹ J. Fibiger anf. St. 287.

² Forestillingsprotokol 1°/6 1855.

Redaktionsøjemed at abonnere paa det første¹. Raasløff havde samme Magtfuldkommenhed overfor »Øjeblikket«, der kunde købes i enhver slesvigsk Boglade, ja endogsaa bestilles paa de kgl. Postkontorer; men svagt stillet, som han var, saavel i Statsraadet som i den offentlige Mening, vilde han sandsynligvis kun have forløftet sig paa S. Kierkegaard, og han lod det saa gaa ud over Koch.

Længe havde han desuden været opsat paa at ramme ham og øjnede i hans religiøse Agitation Blottelser, hvor han juridisk kunde gribes efter slesvigsk Ret. »Dvke.« for 20. og 29. Juni indeholdt Anmeldelser af »Øjeblikket« No. 2 og 3, og 12. Juli kom Koch atter stærkt ind paa S. Kierkegaards Polemik imod Præstestanden. Foruden nogle Citater meddelte han de Betragtninger, der havde gjort sig gældende hos ham under Gennemlæsningen. Tankerne var Kierkegaards, Ordene Kochs, og for saa vidt kunde han gøres juridisk ansvarlig; men da Mesteren selvfølgelig slet ikke havde rettet Angreb paa en speciel slesvigsk Landskirke, og da Kochs Ord kun ved Fortolkning kunde gives dette Indhold, forelaa der næppe nogen Grund til Fiskalklage imod ham. Som Prøve paa hans Skrivemaade anføres et Brudstykke af hans Lovtale over Øjeblikket No. 3:

»Dette Numer er noget nær det mest svangre, eller for at bruge et bedre Ord, det mest befrugtende, af hvad Forfatteren har skrevet i det sidste Halvaar. Stedse gaar han systematisk videre, efterladende sine Modstandere langt bag. Medens disse endnu staa forbavsede og udraabe: »Det var dog Pokkers, skulde man ikke være i Stand til at bevise, at der virkelig findes Spor af Kristendom i Nationen«, rykker han rask frem som en ivrig Feltherre og er hine forbavsede allerede ude af Sigte. Nu indlader han sig alene med Staten og begærer, at den kapitulerer eller forsvarer sig. Det sidste vil uden kgl. Enevoldsmagt og under lovlig Trykkefrihed være saare vanskeligt, naar man betænker, at han staa paa Basis af det nye Testamente, og hans Pen er den mest øvede og stridbare i Danmark, i visse Henseender den fornemste i Europa. . . . Og Faren ved at han sejrede, vilde for Samfundet

¹ Ministeriel Skrivelse i Kochs Brevsamling.

være uvæsentlig, 1000 Præstefamilier maatte ombytte deres kgl. Embeder med Pension og de teol. Kandidater og Studenter maatte søge at bryde sig nye Leveveje, hvis de ikke vilde prøve paa i Folket at praktisere som Sjælesørgere omtrent som Læger gør i Henseende til Folks Sundhed. Det vilde være alt!»

Artiklen indeholdt ogsaa andre Ytringer, der vistnok har skurret endnu ubehageligere i Konferensraadens Øren. Det synes, hed det, »som om Danmark ved sin nuværende Konges Regering, ved Grundlovens Indførelse og ved den ovenomtalte Pen iler i kirkelig Henseende Europa 50, maa-
ske 100 Aar i kort Tid forud, d. v. s. Danmark naar det Standpunkt af kirkelig-social Udvikling i 10—15 Aar, som vor Verdensdel først efter 100 Aar ellers vil naa. Ved et saadant Skridt vilde Danmark komme til at udøve en frem-
skyndende Indflydelse paa den øvrige civiliserede Verden!» Denne nationalistiske Skænk har aabenbart smagt Ministeren som Skedevand, og hvem fortænker ham i, at han blev yderligere irriteret?

Hans første Tanke var at »supprimere« Bladet, d. v. s. forbyde Koch at udgive et politisk Dagblad, da hans Privilegium ikke gav ham nogen Adkomst dertil. Vi har ganske vist ikke Ministerens egne Ord herfor; men Tanken skinner frem af forskellige Ytringer. Koch skrev senere, at der gennem Øvrigheden indløb stærke Trusler til ham om at krybe til Korset, saafremt han vilde redde »Bladets kgl. Concessioner«, og nedenfølgende Brev af 10. Juli fra Pastor Fr. Helweg til Laur. Skau, der paa dette Tidspunkt opholdt sig i København og optraadte som Mægler mellem Raasløff og Koch, fører os lige ind i Stillingen, som den var i Juli 1855:

Indholdet af Deres Skrivelse af 5. ds., som stemmer med en halv confidentiel, halv officiel, Koch for nogen Tid siden modtog fra Ministeriet, har jeg meddeelt til denne, og han har derefter bemyndiget mig til at meddele Dem følgende, som i hans, den ansvarlige Redactors, Navn og naar passende Leilighed findes, at meddele det til høiere Vedkommende.

1. »Dannevirkes« Redaktion forventer frem for alt, naar Ministeriet finder Bladets Retning, Indhold eller Tone lovstridig, da at blive tiltalt for Domstolene og saaledes at nyde Lovenes Beskiermelse.

2. Et andet Tilfælde skulde man ikke forudsætte; imidlertid Deres Skrivelse antyder det, og Ministeriets modsiger i det mindste ikke; altsaa supprimeres Bladet, saa vil Redacturen gjøre, hvad han har gjort før, drage til Kongeriget for der under Lovenes Beskiermelse at kæmpe for Danskhedens Sag i Slesvig. Dog de Tider burde ikke komme igjen.

3. Ministeriet klager i sin egen Skrivelse som i Deres over Bladet »Dannevirkes« Taktløshed. Denne Anke forudsætter et Forhold imellem Bladet og Ministeriet, som ikke eksisterer. Havde Regieringen taget den danske Presse i Nordslesvig, navnlig »Dannevirke«, under Armene, havde den ydet samme anden Beskyttelse end der tilflyder enhver anden Næringsvei, havde den altsaa staaet Pressen bi med aandelig Understøttelse, gjort den Meddelelser, givet den Vink, antydet den Side, hvorfra den ønskede en Sag opfattet, og de Resultater, som burde tilstræbes, havde i det hele et saadant confidentielt Forhold imellem Presse og Regiering fundet Sted, saa vilde den sidste være fuld beføiet til at klage over hver Malconduite og hver Taktløshed af Bladet. Men nu har ikke Skygge af et saadant Forhold existeret, og Redacturen indrømmer, at hvor tit end Forholdene havde fremkaldt et Savn i den Retning, det dog maaskee var det bedste, at Presse og Regiering bleve i en vis Bestand — følgelig kan Redactionen heller ikke indrømme Regieringen den moralske Adkomst til at anke over enhver formeentlig Taktløshed. Det blot Taktfulde bliver til sidst en Smags-sag; frembryder det en anden Side, da opstaaer Spørgsmaalet om Lovligheden.

4. Ihvorvel nu »Dannevirkes« Redaction saaledes ønsker og vil søge at hævde sin Selvstændighed lige overfor Regieringen, saa ønsker den dog [paa] ingen Maade, end sige, at den skulde søge noget Oppositionsforhold til Regieringen. Den danske Presse er under Kampen i Slesvig Regieringens naturlige Allierede, denne er Pressens naturlige Støtte — saaledes har »Dannevirke«s Redacteur altid opfattet sit Forhold til Kongens Regiering, saaledes har den fremlagt det for Publicum, og saaledes skal den for sin Deel stræbe at opretholde det. Miskiendelser fra Publikum eller fra Regieringens Side skal ikke bringe den ud af Sporet. Et Beviis derpaa er, at denne hele Sag ikke er bleven indanket for Publikums Domstol, hvilket blot kunde give »Dannevirke«s Redacteur en personlig Tilfredsstillelse, men i et ubeleiligt Øieblik berede Regie-

ringen Vanskeligheder lige overfor den offentlige Mening, som aldrig har vist sig ligegyldig ved »Dvke.«s Forhold og heller ikke vil være det ved dets Skjæbne.

5. Naar endelig Ministeriet Raasløff klager over »Dvke.«s forskellige Holdning lige overfor det og for Ministeriet Moltke, saa indrømmes, at der er en Forskiel; men Red. formener, at den er lige saa meget i Ministeriets som i Bladets Interesse. At jævnføre »Dvke.«s Redacteur med Kbhvn.spøstens er mildest talt en Uretfærdighed, da der i det ene Tilfælde er Tale om at moderere en Overbeviisning, i det andet om at forfægte en ny og modsat, i det ene Tilfælde om at handle uden Lovens Beskiermelse, i det andet om at handle, hvor Lovene give fuld Betyggelse, i det ene Tilfælde at indrette sit Forhold efter at friste Livet mod Magtens Overgreb, i det andet at tiene Magten paa Grund af dens Tillokkelser. Det første Tilfælde kan maaskee have været »Dvke.«s, men aldrig det andet. Og nu Forskiellen, som »Dvke.« gjør imellem Minister C. Moltke og Minister Raasløff, er denne: C. Moltke er — hvor hæderlig hans Personlighed end kan være — tegnet med Absolutismens, ja Despotiets og Lunernes Mærke; lige overfor ham gialdt det om at tage en nogenlunde betryggende Stilling, hvorved der i dette Tilfælde ikke kunde regnes paa den Magt, som Ministeren ellers respecterede, Loven; Raasløff maatte derimod efter det hele Ministerskiftes Præg staae som den lovbundne Friheds Mand, ikke blot den Friheds, som hidtil er given, men ogsaa den Friheds, som med Billighed kan forventes. Af den Grund — da Ministeriet maa ønske at hævde en saadan Character i Nationens Øine — har »Dvke.«s Red. formeent, at det slet ikke laae heller i Minister Raasløffs Interesse, at Bladets Holdning ikke betegnede nogen Forskiel paa Ministerierne.

Saa meget angaaende »Dvke.« til Afbenyttelse ved Leilighed..... Skulde De nu finde Leilighed til at meddele Regieringen paa en passende Maade den Erklæring, som Redacturen har bemyndiget mig til at afgive, som noget, han vil staae ved i en Skrivelse til Dem, saa vil det nu naturligviis interessere Koch at erfare, hvorledes det optages og ligeledes den, der idag har skrevet med paa-holden Pen.

I en Skrivelse af 15. Juli tilføjede Helweg:

De har Ret i, at min forrige Skrivelse var affattet i en noget officiel Tone; jeg sagde jo med det samme og i samme Tone, hvilken Grunden var, for at De kunde benytte Brevet, som De fandt det beleiligst, og det kunde slet ikke blive bedre be-

nyttet, end De nu har meldt mig at skeet er. De fem Puncter vare affattede for Ministeren — i Grunden var blot No. 2 af Koch, men deri laa Kraften; det øvrige var ren Tilsætning for ikke blot at brase ind ad Døren og storme ligesaa ud igen — maaskee ogsaa noget mere! Men Koch var vidende om det altsammen og havde billiget det. Jeg kan heller ikke troe, at han skal have Skade deraf; læg Mærke til, at Snakken om »Suspension« er falden bort, nu tales om en speciel Instrux, ja, hvad der er en virkelig Indrømmelse: Opgivelse af Supprimeringsakten. . . . Hvad den Kierkegaardske Spektakel angaaer, saa skal min gode Raasløff vogte sig for Yttringer som: »Jeg vil ikke have den udbredt i Slesvig!« — det er den C. Moltkeske Tone, som bliver utaaeligere, jo længere bort fra det strengt Politiske den gjør sig giældende. Koch kan deri intet concedere, han gjør det heller ikke, og uagtet jeg ingenlunde er en Kierkegaardianer som han, finder jeg heller ikke, han bør. . . . Kan Slesvig ikke regeres liberalt, ja, saa er det tabt!«

16. Juli besluttede Ministeren at anlægge Sag imod Bladet, medens »Supprimeringen« udsattes til efter Domfældelsen. Fiskalen for Hertugdømmet Slesvig, Justitsraad Schmidt v. Leda i Flensborg, fik Ordre til at anklage »Dvke.« for »Angreb paa Landskirken og usømmelig Omtale af kirkelige Anordninger«, indeholdt i Bladet for 13. Juni, 29. Juni og 12. Juli 1855. Men da en saadan Fiskalproces vilde trække længe ud, tog Ministeren ogsaa øjeblikkelige Forholdsregler. Politimesteren i Haderslev, der ubegribeligvis havde ladet de incriminerede Numre passere, modtog nye skrappe Paalæg om at passe bedre paa og en »alenlang« Censurinstruks². Den hyperroyale, højnationale og højt fortjente Redaktør Koch saa sig pludselig hvirvlet ind i et fygende Presseuvejr, anstiftet af hans elskede Konges slesvigske Raadgiver.

20. Juli beslaglagdes Bladet for en indsendt Artikel:

¹ L. Skaus Brevsamling. Det kgl. Bibl.

² »Dgbl.« 2/8 55. Fr. Helweg skriver til »Fdrl.«: Borgmester Hammerich har ladet Koch kalde for at underrette ham om »en meget skarp Instrux, han havde modtaget angaaende Bladet, og som Følge deraf blev »Dvke.« for 20/7 beslaglagt.

»Kirkespørgsmaalet i Kongeriget«. Denne indeholdt intet som helst utilbørligt Angreb paa nogen eller noget; men da den sluttede med en ny Lovprisning af S. Kierkegaard, turde Politimesteren ikke lade den passere. »Redaktionen og enhver, der sympatiserer med Nordslesvigs gamle Organ« — skrev Koch til »Fdrl.« — »er højlig forundret over det Brud, som Regeringen pludselig med Magt synes at ville have tilvejebragt, uden at der øjnes nogen Hensigt dermed«, og han forlangte nu selv at blive sat under Tiltale, da han kun i Domstolene øjnedes et sidste Værn¹. Han var dog ikke mere forknyt, end at han et Par Dage senere offentliggjorde en ny Artikel om Striden, et ret livligt Kauseri, som han kaldte »Tordenvejr«. Selv paastod han, at det var holdt i en »uskyldig godmodig Tone«, medens Ministeren ikke kunde frikende det for »hadefulde og utilbørlige Insinuationer«; Sandheden var, at Koch harcellerede Ministeren og rev ham i Næsen, ikke alene at hans Tordenkiler, ligesom det naturlige Lyn, ramte »aldeles uskyldige Genstande«, men ogsaa, at han havde forsømt at give Slesvig den lovlige Frihed, som det ventede af ham. Bladet blev beslaglagt.

Men saa spændte Pet. Chr. Koch sin Megingjord og skrev en Artikel, som han kaldte »Frihed og Fred«. Før Krigen havde det slesv.-danske Parti nogen Frihed, fordi de augustenborgske Magthavere ikke kunde sætte deres oprørske Planer igennem uden en vis Frihed i de offentlige Forhold. Krigen endte med Fredens Erhvervelse, — men Friheden² gik tabt. Den nuværende Regering er et Tvangsstyre, der end ikke tillader Undersaatterne at sende Petitioner til deres Konge og undertrykker den loyal-folkelige Presse, uden hvis Arbejde intet dansk Slesvig vilde have existeret — en Presse, der altid har kæmpet for Kongens og Rigets Gavn og Bedste, og som nu ikke øjner Grænsen for den Tvang, som rettes imod den. »Før havde vi i Slesvig Frihed uden

¹ »Dvke.« 21/7, »Fdrl.« 24/7 55.

² I en senere Artikel kalder han den augustenb. Frihed for Lovløshed.

Fred, nu har vi Fred, men ingen Frihed¹«. Selvfølgelig blev Bladet lagt under Beslag dels for disse Udtalelser, dels for en ganske kort Anmærkning til en anden Artikel, hvori Koch erklærede, at hans Kirkereform gik ud paa: »Prædikenens Ophør i Kirken og Ordets Forkyndelse fremkaldt ude i Menigheden«. Beslaget opbragte ham højlig, og han indankede nu sin Sag for hele den danske Læseverden². »Vi siger trøstigt, at vi har været »Dannevirke« mere end af Navn«, og kan ikke give Afkald paa al friere Bevægelse uden med det samme at maatte opgive »ikke alene Heimdalsmærket«, men endogsaa Navnet Dannevirke³.

Ministerens Adfærd begyndte at vække Opsigt og Kritik, og det var just ikke Lovord, der faldt af til ham. Desuden mødte han Modstand hos sin allernærmeste Medarbejder, Professor A. F. Krieger, der havde overtaget Ministeriets første Departement og Sekretariat efter Raasløff selv. Han fandt intet strafværdigt i det beslaglagte Numer for 20. Juli og om de paatalte Dele af Bladet for 31 s. M. skrev han: »Jeg tillader mig at andrage paa, at nærværende Beslag ophæves. Det er et sært Begreb om »Frihed«, at den fandtes før 1848 i Slesvig; men Artiklen skønnes ikke at indeholde noget juridisk dadelværdigt. Lige saa lidt kan efter mit Begreb den private Kirketeori, som P. C. Koch i Anmærkningen udtaler, hjemle noget Beslag.« — Raasløff maatte bekvemme sig til at ophæve Beslaget og halvvejs undskyldte sin Iver hos Borgmester Hammerich, der i Ministeriets ændrede Afgørelse ikke maatte se en Dadel⁴.

Samtidig havde han en stor Ærgrelse. »Fdril.« og maaske andre kongerigske Blade havde optrykt »Dvke.«s beslaglagte Artikler og bragt dem tilbage til Bladets Læsekreds. C. Moltke vilde uden videre have forbudt saadanne ilde-sindede Organer al Adgang til Hertugdømmet; men saa

¹ »Dvke.« ²¹/₇ 55.

² »Dvke.« ²¹/₇ 55.

³ »Dvke.« ⁴/₈ 55.

⁴ Rigsarkivet. Politica II.

stærk var hans Eftermand ikke. 31. Juli udstedte han et Cirkulaire, hvis Hovedindhold var følgende:

Da Blade, der udkommer udenfor Hertugdømmet Slesvig, har bragt beslaglagte Artikler fra slesvigske Blade, og da dette er en ligefrem Elusion af de i Hertugdømmet gældende Love, paalægges det de slesvigske Politimyndigheder at forhindre Distributionen af saadanne Numre af de omtalte Blade, indtil det enten ved endelig Dom eller ved Ministeriets Resolution er afgjort, om det foreløbige Beslag skal opretholdes eller ikke.

Dermed var han kommet udenfor sin Magtsfære. Alle-rede Motiveringen var umulig; thi hvorledes kunde Aviser, »der udkommer udenfor Hertugdømmet Slesvig« — altsaa noget nær Alverdens Aviser — siges at eludere Love, der slet ikke gjaldt for dem? Og skulde de slesvigske Politi-myndigheder, før disse Blade distribueredes, virkelig til-tvinge sig Adgang til Posthusene for at udføre det befalede Gennemsyn og eventuelt standse dem? Qui trop embrasse, mal étreint. Enkelte meget tjenstivrige Retsbetjente forlangte herefter alle danske Aviser udleveret til Gennemsyn, før de kom Holderne i Hænde; men Postmestrene protesterede og allerede 14. Aug. forbød Generalpostdirektøren disse Ind-greb i Omdelingen. Dermed var Ministerens Paabud faktisk sat ud af Kraft, og sandsynligvis er han ogsaa forud blevet desavoueret i Statsraadet. Ved et nyt Cirkulaire af 21. Aug. maatte han tiltræde et kedeligt Tilbagetog.

I Anledning af Cirkularet af 21/7 skal Ministeriet tilkendegive Politimyndighederne — at ligesom det ikke ligger i førnævnte Cir-kulaires Ord, at de deri omhandlede Blades Udbredelse skulde søges forhindret paa hvilkensomhelst Maade, navnlig ved Forhindring af sammes Distribution fra Postkontorerne, saaledes har dette heller ikke ligget i Ministeriets Hensigt.

»Ministeriet anser det ikke for sin Opgave paa enhver mulig Maade at forhindre, at en eller anden i Hertugdømmet forbuden Bladartikel bliver læst — tværtimod betragter Ministeriet dette Punkt som et aldeles underordnet og i de fleste Tilfælde endog ligegyldigt, ikke at tale om, at det Tilsyn, der vilde udkræves til en sliq Forholdsregels Gennemførelse, vilde spille de vedkommende

Embedsmænds Tid og Kræfter, og derhos alligevel i de fleste Tilfælde forblive uden noget sikkert Resultat, — men Ministeriet anser det for sin Opgave og det for en af sine væsentligste og vigtigste, ved de til Raadighed staaende Midler, at vaage over, at ikke de i Hertugdømmet Slesvig gældende Love og de i Medfør af disse trufne Foranstaltninger i selve Hertugdømmet aabenlyst trodses og tilsidesættes, og i Overensstemmelse hermed anser Ministeriet den i oftnævnte Cirkulaire indeholdte Forskrift fyldstgjort, naar de paagældende Blade, hvor de antræffes at cirkulere, anholdes og konfiskeres, Forhindring af Distribution fra Postkontorerne vil derimod ikke være at gjøre uden speciel Ordre — fra Ministeriet.

Det hele opløste sig i stor Staahej for ingenting; thi en Avis, der fremlagdes i en Klub eller Læseforening eller holdtes i fast personligt Abonnement kunde ikke siges at »cirkulere«: det ministerielle Forbud ramte altsaa kun saadanne Tilfælde, hvor Bladet gik paa Omgang, og de var sikkert ikke alene sjældne og forsaavidt betydningsløse, men ogsaa vanskelige at paavise og forhindre. Slesvigs Minister var godt paa Vej til at gøre sig latterlig, og han blev dette, da »Fdrll.« fremtidig optrykte »Dvke.«s beslaglagte Artikler som sine egne uden at meddele, at de var beslaglagt i Slesvig. Dette var ikke en Eludering af Hertugdømmets Love, men af en taabelig Politiforanstaltning.

I August foretoges ingen Beslaglæggelser af »Dvke.«, og Koch troede, at Krigen var til Ende. Han skrev til Flor¹: »Forbudt blev det mig da strengt at optage noget af Dr. S. Kierkegaards Polemik eller at omtale denne², fordi Raasløff og Regenburg ikke vilde have dette Emne ind i det slesvigske; men efter at Ministeriet har trukket sit Krigsapparat tilbage, har jeg begyndt dermed igen og agter ikke at tie i de Dele, hvor jeg synes det er morsomt og gavnligt at snakke med. Det værste for en Redaktør er dog, naar der paalægges ham Tavshed. Bladet skulde have været aldeles bremset; men det lykkedes ikke dengang.« —

¹ Koch til Flor 2/9 55.

² Et skriftligt Forbud er ikke mig bekendt.

I September bragte »Dvke.« da atter Anmeldelser og Brudstykker af »Øjeblikket«; men saa kom ogsaa Ministeriet paa Benene. 14. Septbr. beslaglagdes en Artikel af Cand. P. Chr. Zahle, betitlet: »Bisp, Præst og Degn«, hovedsagelig en Paavisning af, at Kirkefædrenes episkopos, presbyteros og diakonos var noget ret forskelligt fra de kirkelige Embedsstillinger, som nu betegnes ved de fordanskede Udtryk. Artiklen var ikke særlig udfordrende, og Beslaglæggelsen vel nærmest et Fejlskud af Herredsfoged Alexander Heide, der fungerede som Politimester under Borgmester Hammerichs Orlov. »Fdrl.« skrev¹, at Afhandlingen ikke gav nogen tænkelig fornuftig Anledning til at sinke Bladets Udgivelse, og »det haaber derfor, at Ministeriet vil give Herredsfoged Heide en Næse og derved hindre Gentagelsen af saadanne urimelige Forfølgelser«. Numeret blev frigivet.

Men nogle Dage senere var det galt igen. 26. Septbr. indeholdt Bladet² en ganske kort Artikel om Monarkiets Fællesforfatning, der netop behandlede i Folketinget og ventedes vedtaget. Paa en rolig og saglig Maade advarede Koch imod denne, fordi den vilde skabe en højst farlig Rigsdualisme og give Hertugdømmet Slesvig nye Muligheder for en fælles fremtidig Udvikling sammen med Holsten; men skete dette, tabte den nordslesvigske Danskhed sit Værn, og »vor lille bitte Minoritet vilde først blive til Latter, senere behandlet som oprørsk og tilsidst som en foragtelig fremmed Propaganda. Vi kender denne Krigsmaade!« — Til Kochs Bestyrtelse beslaglagde Herredsfoged Heide ogsaa denne Artikel, og Ministeriet opretholdt Beslaget. Altsaa, end ikke et Forfatningsforslag turde gøres til Genstand for en maadeholden Kritik. Men hvad maatte saa overhovedet omtales? Koch begyndte at føle sig utryg og desorienteret. Efter i 17 Aar — skrev han — at have fulgt Loyalitetens og den nationale Aands gode Retning og udgivet et Blad, »som ingen billig, kristelig Regering i Verden burde træde

¹ »Fdrl.« 17/9 55.

² »Dvke.« 26/9 55.

hindrende i Vejen«, saa det nu ud, som om disse Hændelser »vilde tilintetgøre hele vor Fortid og lade os tvivle om vor gode Villie og Evner«.

Og næppe var der herefter gaaet 8 Dage, før ogsaa Statsadvokaten Schmidt v. Leda lod høre fra sig. 8. Oktbr. stillede han Magistraten i Haderslev Fiskalklagen over Koch for »Angreb paa Landskirken og usømmelig Omtale af kirkelige Anordninger«. Retsdagen berammedes til 27. Novbr., og da Borgmester Hammerich havde ladet de paatalte Artikler passere og ikke kunde betragtes som uhildet, udnævntes Herredsfoged Alex. Heide til Sættedommer. Klagen med Bilag omfattede 17 Ark, og her kan kun de aller-enkleste Hovedpunkter berøres.

»Den usømmelige Omtale af kirkelige Anordninger« fandt Fiskalen fortrinsvis i Kochs Kritik af Forordningen af 13. Febr. 1741; thi denne Forordning var aldeles ikke nogen forældet Lov. Paa Foranledning af det haderslevske Kirkevisitatorium var den blevet fornyet og optrykt 1845 og af Kancelliet omsendt til Provstiets Præster. Det var altsaa vedvarende forbudt en Husfader at holde Familieandagt, hvor flere end 3 fremmede Personer var til Stede, og naar Redaktør Koch ikke desmindre havde tilladt sig at kalde den en kristelig-barbarisk Lov, »et gammelt stivt Fiskebens-Snørliv«, hvori det kristelige Liv i Slesvig gisper efter Luft, og »en stiv kirkelig Tømme paa Menigheden« osv. — saa havde han gjort sig skyldig i utilladelige, usømmelige og strafbare Udtalelser imod en bestaaende Lov saa vel som i Fornærmelser imod Landskirken.

De fornærmelige Angreb paa Landskirken fortsættes i de to andre beslaglagte Nr. af Bladet for 29. Juni og 12. Juli, hvor Dr. S. Kierkegaards kirkelige Polemik og Flyveskrifter omtales og refereres. Her udtales det med den største Skarphed, at den gennem vor Landskirke og vore kirkelige Institutioner udbredte Lære — »Kristendommen som den i sin Nedarvethed bestaar« — er en falsk, det nye Testaments Lære modstridende Kristendom. At det er Hertug-

dømmets forfatningsmæssige Landskirke, der angribes saaledes, følger af Bladets egne Ord og deraf, at de omtalte Artikler refererer sig til de Brochurer af Dr. Kierkegaard, hvori han optræder mod den i Kongeriget grundlovmæssig af Staten understøttede Folkekirke, der ifølge den slesvigske Forfatningsforordning af 15. Febr. 1854 § 4 er den samme som vor Landskirke.

Ved disse Artikler er vor Landskirke formentlig blevet angrebet saa haardt som overhovedet muligt. Desuden er de brugte Udtryk i højeste Grad utilbørlige og fornærmelige for Regeringen og for den hele gejstlige Stand, idet de beskyldes for at kæmpe imod det nye Testamente, imod Sandheden, imod bedre Vidende og, som det tydeligt insinueres, af Hensyn til materielle Interesser, og det fornærmelige heri bliver endnu mere fremtrædende, naar det paastaas, at Forsvaret kun kan føres ved Hjælp af den uindskrænkede Magt og en ufri Presse. Hertil kommer endnu den Forargelse og Skade, som Bladet har fremkaldt ved sine farlige Læresætninger og fanatiske Iver.

Paa Grund af disse utilbørlige og fornærmende Udtalelser og den tilstedeværende *animus injuriandi* nedlægger Fiskalen Paastand paa, at fhv. Købmand, Redaktør P. C. Koch, idømmes en halvaarlig Fængselstraf, eventualiter en følelig Mulkt, for Angreb paa Landskirken og usømmelig Omtale af bestaaende kirkelige Anordninger¹.

Over denne Anklage »blev Fru Koch meget elendig og ønskede Bladet og hele Etablissementet langt bort«. Koch delte stundom hendes Ønske, og paa dette, som det synes noget tilrettelagte Tidspunkt indtraf »Dagbladets« Redaktør C. St. A. Bille og hans Medarbejder Cand. Godske Nielsen i Haderslev for at købe »Dannevirke« og Kochs øvrige Ejendomme til den sidstnævnte. Koch maa have ytret Ønske om at sælge; thi allerede 4. Septbr. havde Laur. Skau underrettet Godske Nielsen om, at Bladet muligvis var til Fals, og sandsynligvis ogsaa nævnt Prisen: 32000 Rbdl. Det vækker

¹ »Dvke.« 80/10 55.

nogen Opmærksomhed, at det netop var Skau, der optraadte som Kommissionær, thi han havde jo alt tidligere forhandlet med Ministeriet om »Dyke.«s Sager, og i det følgende varetog han tydeligt nok Køberens Interesser. Godske Nielsen var imidlertid uden al Formue; hos sin Fader kunde han kun haabe paa at laane de 4—5000 Rdl., der krævedes til Driftskapital; men Købesummen maatte skaffes ad andre Veje. Han skrev til Skau¹: »Da det er saavel i Ministeriets som i det nationale Partis Interesse, at en ordentlig Presse etableres i Slesvig«, og »at den forunderlige Mangel paa Journalister her til Lands« saa vidt mulig afhjælpes, haaber han, at der bliver »gjort noget for ham«, og 11 Dage senere meddeler han Skau, at han nu har sat sig i Forbindelse med Krieger, Hall og H. N. Clausen for ved deres Hjælp at rejse Købesummen og den nødvendige Kaution, endvidere tilføjer han, at »den praktiske Bille« og han vil rejse til Haderslev for at afslutte Handelen, saa snart de langsomme »doctrionære« har faaet Pengene samlet. Ogsaa Flor kunde meddele Koch, at de national-liberale Førere interesserede sig pekuniært for »Dyke.«s Køb. Dette tager sig næppe helt godt ud. Medens Regeringen pinte Koch bravt og forstyrrede Bladets regelmæssige Gang, støttede nogle af dens Medlemmer, Kultusminister Hall og Departementsdirektør Krieger, en Spekulation i hans Vanskeligheder og syntes slet ikke at erindre hans nationale Fortjenester. Ret kynisk skrev Godske Nielsen 23. Septbr. til Skau: »Jeg ser, at Koch er ynkelig; men skulde han ikke have i Sinde at gøre sin tilsyneladende Misère i Penge paa en eller anden Maade«.

Henimod Midten af Oktober kom Bille og Godske Nielsen til Haderslev, hvor de efter Kochs Fremstilling straks faldt i Hænderne paa L. Skau, Herredsfoged With og Slotsvandmøller Schroeter, der arrangerede Festmaaltider og Køreture for dem, saaledes at der kun blev nogle faa Timer levnet til Handelens Afslutning. »Det gør mig ondt«, skrev Flor

¹ Godske Nielsens og Billes her benyttede Breve findes i L. Skaus Brevsamling paa det kgl. Bibliotek.

til Koch, »at jeg ikke var til Stede i Haderslev, dengang Købet blev afsluttet, da jeg saa formodentlig kunde have afværget et eller andet Punkt, som jeg anser for ufordelagtigt. Jeg tænker herved ikke paa de 30000 istf. 32000 Rdl., skønt jeg efter min Samtale med Clausen er overbevist om, at den fulde Sum var bleven Dem indrømmet. Dette kunde De imidlertid ikke være aldeles sikker paa lige saa lidt som jeg før benævnte Samtale, uagtet den Omstændighed, at begge Herrerne kom til Haderslev efter Deres Erklæring om ej at ville afslaa paa den forlangte Sum, gjorde det i højeste Grad sandsynligt. Men dels er denne Ulykke ikke saa stor, dels stod De ene uden nogen praktisk-klog Ven og Konsulent, omgiven af en Hob sindige Lurendrejere, der spekulerede i den Lyst, som de hos Dem havde opdaget til at gøre Forandringer. Det lystige Levnet og Opsættelsen til sidste Øjeblik var en anlagt Plan af Deres gode Venner L. S.[kau] og Schr.[oeter], og den har desværre været altfor heldig« — en mindre smigrende Omtale af de to brave Haderslevere¹.

Købet afsluttedes 13. Oktbr. For en Købesum af 30000 Rbdl. overdrog Koch Cand. Godske Nielsen 1) den ham tilhørende Gaard No. 568 paa Lille Papegøje i Haderslev: med et Forhus til Gaden paa 8 Fag med Port, Bagbygning og Udhuse med Grund i Gaard og Have og alt nagelfast Inventarium, 2) Trykkeriet med alt Tilbehør, 3) Privilegierne paa »Dannevirke« af 20. Marts 1838, Trykkeribevillingen af 18. April 1839, »Lynas« Privilegium af 15. Marts 1759 m. m. — alt dog først efter indhentet kgl. Approbation —, 4) Bladet »Dannevirke«. Køberen, der dog betingede sig Betænkningstid til 31. Oktbr., forpligtede sig til ved Bladets Overtagelse 1. Jan. 1856 at betale kontant 5000 Rdlr. og til Juni Termin s. A. 10000 Rdlr., medens den øvrige Del af Købesummen, 15000 Rdlr., skulde blive indestaaende i Ejendommene paa 1. Prioritet og forrentes med 4 %. Desuden maatte Koch love ingensinde i Hertugdømmet Slesvig eller i en Afstand af 4 Mile derfra at udgive noget politisk

¹ Flor til Koch ²⁴/₁₀ 55.

Blad, og heller ikke i de første 3 Aar noget andet Sted at udgive et saadant uden Køberens Samtykke¹.

Det var særlig denne sidste Betingelse, der mishagede Flor. Han havde nemlig tænkt paa at omdanne det grundtvigianske Fjortendagesskrift »Dannebrog« til et politisk Dagblad »i grundtvigiansk, d. v. s. i ægte national og folkelig Retning« med Koch som Redaktør. Ogsaa han vilde have Koch bort fra »Dannevirke«, som aldrig kunde blive andet end et Lokal- og Avertissementsblad, og det nye Organ kunde aldeles ikke vente i tre Aar; thi, hvor var Grundtvig og Flor, »der dog aabenbart endnu er Hovedmændene«, henne til den Tid². Paa den anden Side havde Bille og Godske Nielsen vist en saadan Frygt for Kochs fremtidige literære Virksomhed, at de kun paa den nævnte Betingelse havde indladt sig paa Handelen, og efter Kochs Mening kunde denne derfor ikke ændres, men maaske nok omgaas ved Hjælp af en Straamand som Redaktør af det nye »Dannebrog«.

Da Godske Nielsens Betænkningstid var udløbet 31. Oktbr., viste det sig imidlertid, at han ikke kunde rejse hele den kontante Sum, der skulde betales ved Handelens Ikrafttræden; en yderligere Frist paa otte Dage hjalp ham ikke nærmere til Maalet, og Koch kunde da med fuld Ret have trukket sig tilbage. Men i Mellemtiden havde han gjort nye Erfaringer, der øgede hans Mismod med Stillingen i Haderslev. Dermed forholdt det sig paa følgende Maade. Siden 1852 havde han staaet i fortroligt Samarbejde med Pastor F. E. Boisen i Vilstrup, »Budstikke-Boisen«, der paa Kochs Forlag udgav sin bekendte »Budstikke«, et folkeligt-religiøst Ugeskrift med betydelig Udbredelse. »Har Ugebladet været til nogen Nytte og Fornøjelse«, skrev Boisen, »da deler jeg Æren derfor med Peter Chr. Koch; eftersom jeg næppe tror, at »Budstikken nogensinde var kommet til at

¹ Bekræftet Genpart af Kontrakten i Flors Papirer i det kgl. Bibliotek.

² Flor til Koch ²⁵/₁₀ 55.

se Dagens Lys, dersom han ikke dertil havde opmuntret og hjulpet. Saa har han da ogsaa været dens tro Ven i disse fire Aar. . . ., hvorfor jeg herved aflægger min Tak baade til ham og hans Kone, der ikke mindre har vist »Budstikken« Venneljeneste i den Tid, den har været til¹. 1855 udvidedes deres Samarbejde, idet Boisen, Koch, Pastor J. Marckmann, Fysikus P. A. Madvig, Rektor S. Thrige og flere andre gæve Mænd i og omkring Haderslev efter Ministerskiftet fattede Mod til at oprette et »Dansk Samfund«, der efter grundtvigiansk Mønster skulde søge gennem Foredrag og Sang at oplive Befolkningens patriotiske Aand. I Foraaret 1855 afholdt Foreningen et Par vellykkede Møder i »Harmonien«s Lokaler i Haderslev, Boisen valgtes til Formand, og Flor optoges som Æresmedlem, og i Sommerens Løb opstod den Tanke hos Lederne at smelte Samfundet sammen med »Harmonien«, der ifølge sit Program skulde være ikke blot en Klub, men ogsaa en Foredragsforening. 15. Oktbr. afholdtes der da en Generalforsamling i »Harmonien« for at vedtage Sættelsen; men »fra »Harmonien«s store Majoritets Side« mødtes den med forbitret Modstand. »Under Tramp og Applaus« udtalte et Par af dens Embedsmands-Spidser »de værste Grovheder og Bagtalelser mod »Dansk Samfund«, som om dette bestod af Keltringer og Rak«. »Boisen, Marckmann, Helweg og Madvig stod som forstenede; de søgte at forsvare sig, men blev forhaanede«, og med 53 Stemmer imod 13 forkastedes Forslaget².

Dette Udfald opirrede Koch over al Maade. Dels som Bestyrelsesmedlem, dels som Formand havde han været nøje knyttet til Foreningens Virksomhed, sammen med Tingmand J. A. Schmidt havde han skaffet den dens bekendte Ejendom i Gaaskærgade, hvor den endnu er til Huse, og ved københavnske Venners Hjælp grundlagt dens

¹ »Budstikken« 1856, 24.

² Koch til Flor ^{17/10} 55.

Bibliotek¹. I Flertallets Optræden saa han derfor ikke alene en fjendtlig Handling imod den folkelige Retning, han selv tilhørte, men ogsaa en Svigten af Foreningens egentlige Opgave og et Vidnesbyrd om, at det ildesete Embedsparti var i Færd med at overvælde Borgerskabet. Ilter og paa-gaaende som altid meldte han sig øjeblikkelig ud af Foreningen og skrev til Flor: »Min Hustru og jeg længes kun efter at komme herfra!« Og hos denne fandt han kun ringe Trøst. »Deres Beretning om »Danske Samfunds«-Sagen«, skrev Flor, »lyder hæsligt og vidner om, ej alene hvor lidet det virkelig danske Parti er (det har vi altid vidst), men tillige om, hvor forhadet det er, saa snart det paa mindste Maade kan og vil gøre sig gældende. — — Det gør mig ondt for Helweg og især for Boisen, der tilsidst maaske kan tabe al Lyst og Mod til at forblive i Slesvig; men disse Herrer kan imidlertid ikke være eller blive andet end det, de er: nationale og folkelige. Derimod vil den fatale Historie muligvis ikke blive uden Indflydelse paa Madvig, Thrige osv., hvilke ikke er nationale og folkelige, fordi de umulig kan undlade at være det. Jeg haaber dog, at de skal betragte Stemningen i »Harmonien« og i Haderslev som en Overgang, hvorpaa intet kan bygges med Sikkerhed².«

Men det var et forfængeligt Haab, og hverken Flor eller Koch maa have haft det rette Syn paa, hvad der egentlig foregik. Det var den rationalistiske Fløj af det national-liberale Parti, der nu var i sejrrig Fremrykning mod de folkelige Retninger: Grundtvigianerne, Bondevennerne og »Patrioterne« fra før Krigen, smittet, som de var, af den folkelige Pest. 1855 møder vi Koch som han var allerede 1838: idé- og initiativrig, uafbrudt i Færd med at sætte nye Ting i Gang, fuld af Iver og Ilterhed; men i Mellemtiden var han tillige blevet ikke saa lidt af en »national Koryfæ« med skarpe Kanter og selvsikre Meninger. Saa

¹ »Dvke.« 10/10 55. M. C. Matthiesen: »Harmonien«, et Festskrift. Haderslev. 1911.

² Flor til Koch 25/10 55.

længe han kæmpede mod de fremmede, var han en Løve; da han kom i Strid med sine egne, betragtedes han mer og mer som en Original, »en ejendommelig Datidens Figur«, maaske endogsaa som en Særling¹, og hans Fortjener paaskønnedes ikke. For Aaret 1855 kunde han kun se tilbage paa Nederlag. Hans Pige-Højskole var blevet til intet. Mogens Sommers Missionsvirksomhed, der stod hans egen religiøse Kamp nær, var ved at forme sig som en arg Karrikatur af den kierkegaardske Polemik²; »Dansk Samfund« var blevet slaaet ud af »Harmonien«, og under Misteriets Forfølgelser truede Redaktionen af »Dannevirke« med at blive en for ham uoverkommelig Opgave.

Han benyttede sig derfor ikke af Godske Nielsens Pengevanskeligheder, men fortsatte Salgsforhandlingerne ud over den givne Frist, og lyttede ikke alene til sin Kones stadige Ønsker om at komme bort, men vel ogsaa til følgende, ikke uefne Formaningstale, som Redaktør Bille sendte ham gennem Laur. Skau. »Koch vildledes i dette Øjeblik af en Følelse, som jeg for Resten godt kan forklare mig; han skal skilles fra en Virksomhed, som han har skabt, og føler sig vemodig derved; han skal opgive en Magt og Indflydelse, som han længe har udøvet, og føler sig fattig; han skal træde ind i Privatlivet igen og føler i første Øjeblik kun Tomheden. Men lad ham vogte sig for, at ikke disse Stemninger svigter ham, naar han skal til at tage fat igen. Han er træt, uskikket til at gøre det, hvis Nødvendighed han føler, ilde stillet mellem de Kræfter, med hvilke han ikke harmonerer, opslidt ved de gamle Kampe, haardt trængende til den Frihed og det Otium, paa hvilket han har billigt Krav, og som han ved denne Handel sættes i Stand til at nyde, hvad materielle Vilkaar angaar; thi for 12 à 1600 Rdl. aarlig, og det kan K. drive ud af sine Penge uden Besvær, kan han med sin Kone her i København føre et behageligt Liv. Koch er en altfor fornuftig Mand og

¹ J. Fibiger: Mit Liv og Levned. 286.

² Dansk Tidsskrift 1901, 282.

kender sit Forhold til dem foroven og dem forneden altfor vel til ikke at se, at det er daarlige Raadgivere, som raader ham til at slippe denne Lejlighed afhænde¹.«

13. Novbr. meddelte Godske Nielsen, at han nu saa sig i Stand til at udbetale 12500 Rdl. kontant, dette Tilbud tog Koch imod, og 16. Novbr. afsluttedes Handelen. Koch skulde blive ved at staa som Bladets Udgifter, indtil de forskellige kgl. Privilegier var blevet overdraget til hans Eftermand, og Godske Nielsen skulde Vinteren over bo i Flors Værelser. Til April Flyttedag 1856 brød Koch op fra Haderslev, og hans Livs Hovedgerning var til Ende.

Alt vel overvejet maa hans Salg af »Dannevirke« betragtes som et overilet og fejlagtigt Skridt. Han var dengang noget over 48 Aar gammel og stod altsaa i sin Manddoms fejreste Kraft. Hans Blad havde et betydeligt Holderantal og gode Avertissementsindtægter, og hans Bogtrykkeri var desuden beskæftiget med Forlags- og Akcidensartikler. Bortset fra nogle yngre Embedsmænd stod han i det bedste Forhold til sin Læsekreds og kunde glæde sig over dens Sympati. Den Træthed, han følte, hidrørte væsentlig fra H. Raasløffs Forfølgelser, og de vilde snart have hørt op; thi allerede 17. Febr. 1856 traadte han ud af Ministeriet, og hans Eftermand, Kammerherre Wolfhagen, nærede ikke hans snæverhjertede Synsmaader. »Det var ufrivilligt, at jeg forlod Sønderjylland«, skrev Koch senere, og da Raasløff gik, ytrede han: »Det skulde jeg have vidst, at hans Despoti over os saa snart havde faaet en Ende; thi da var »Dvke.« ikke blevet solgt².«

Ogsaa den frygtede Fiskalproces viste sig mere som en Forskrækkelse end en virkelig Fare. Flere Gange udsat optoges den endelig til Doms 25. April 1856³, og Raadstueretten i Haderslev idømte Koch en Bøde paa 100 Rdl. for hans Omtale af Forordningen af 13. Febr. 1741, medens

¹ Bille til L. Skau 6/11 55.

² K. Hede: Pet. Chr. Koch 56. Øre-Sund 19/1 1857.

³ »Dvke.« 25/4 og 2/5 56.

han frikendtes for de kierkegaardianske Artikler. I Domsbegrundelsen hed det: Skønt Retten ikke vilde bestride Tiltaltes Foregivende at have sigtet til Rationalismen i sin Omtale af Kristendommen, fandt den dog, at han i sin Kritik af den nævnte Forordning var gaaet for vidt, naar han betegnede den som kristelig-barbarisk, hvorved maatte forståas, at den fra et kristeligt Synspunkt er barbarisk, og naar han desuden tilføjer, at dersom Vorherre en Dag viste sig inden for Slesvigs Grænser, vilde han blive bortvist af Gensdarmen, indeholdt disse Ytringer en usømmelig Omtale af en bestaaende Lov og en Spot imod Landskirken. De to andre Artikler kunde derimod ikke medføre noget Straffeansvar, da Angrebene ikke er rettet imod den specielle slesvigske Landskirke, men maa opfattes som almindelige Betragtninger over Manglerne ved den historisk bestaaende Kristendom. Lige saa lidt er de paaklagede Angreb paa Præstestanden noget Angreb paa Landskirken, og afvises derfor ogsaa. Denne Dom blev indanket for Appellationsretten i Flensborg, hvor den skulde have været paa dømt 5. Marts 1857, men Dommen faldt aldrig, og Sagen er sandsynligvis blevet dysset ned af Kammerherre Wolfhagen, som i Juni 1856 overtog det slesvigske Ministerium¹.

Som alt berørt kan Flor og Koch ikke have været opmærksomme paa, at der ogsaa bag Købet af »Dvke.« laa et partipolitisk Fremstød imod den folkelige Retning, de tilhørte. De national-liberale vilde sætte sig i Besiddelse af det danske Slesvig og holde Venstreparterne borte fra et Omraade, hvor de allerede sad inde med hele Embedsmagten. Flor haabede ret naivt, at Godske Nielsen vilde blive i »Dvke.«s tidligere Spor. »Jeg ønsker og haaber«, skrev han til Koch, »at det skal gaa Nielsen godt, og at han skal blive en holden Mand ved at arbejde i vor nationale og liberale Sag med Alvor og Iver, og at De saaledes hverken har udsat Dem selv eller Slesvig for nogen Fare ved at aflevere vor gamle Fæstning i en yngre og

¹ Ill. Tidende. 14/11 1880.

mindre erfaren Mands Hænder. Vil N. tage imod Raad og Hjælp, som han formodentlig vil, saa bør alle vi gamle Krigsmænd ærligt staa ham bi saa yderligt vi formaar. Om det er hans eller Billes eller begges Skyld, at »Dagbl.« kun har lagt for Dagen en ringe Forstand paa, hvad Nationalitet er, og en temmelig svag Sympati for samme, ved jeg ikke, da jeg ikke kender nogen af de Herrer. Men hvor mange inden for det lille grundtvigske Parti har rede paa det Spørgsmaal? Det har ikke engang »Fdrl.«, skønt meget mere end »Dagbl.«, og dog maa vi betragte begge Blade som vore naturlige og ærlige allierede. Naar N. lever og virker i Haderslev, vil han ogsaa erfare og opleve meget, som kan bidrage til at aabne hans Øjne for Nationalitetens sande Væsen¹.«

Men Godske Nielsen forsmaaede at tage Raad og Hjælp fra de gamle Krigsmænd. Han var en bitter Fjende af al »Folkelighed«, en heftig Partimand, et skarpt Hoved og en slagfærdig Pen, der vandt betydelig Indflydelse i Haderslev By og i Østeramtet, men for Grundtvigianerne blev han en Svøbe og bekrigede Rødding Højskole paa Liv og Død: den var »en virkelig beundringsværdig Humbugiade, en Prostitution og pædagogisk taget — Skvalder og Fraser fraregnet — en kummerlig Anstalt².« Han lagde heller ikke Skjul paa sin Despekt for Flor og mente, at siden J. Wegeners Dage havde der ikke været en eneste dygtig Mand paa Skolen.

31. Decbr. 1855 indeholdt »Dvke.« Kochs »Farvel«, en Række Udtalelser, der er lige saa mærkelige som oplysende om hans Tænkemaade og Virksomhed. Her meddeles nogle Brudstykker af dem:

»Det var en stor Trang for Slesvig at faa sig et »Dannevirke«; uventet og ueftertragtet faldt det i min Lod at begynde og at løse denne Opgave. Lønlig havde Skæbnen

¹ Flor til Koch ^{27/11} 55.

² »Dvke.« 1860 Nr. 132 og flg. Nr. H. Rosendal: Bidrag til Rødding Højskoles Historie 104.

ligesom bestemt mig dertil, og medens jeg endnu kun var en Dreng, ytrede spaadomsk til mig, at jeg skulde være Redaktør. Men hverken havde jeg Udsigt, Evne eller Lyst dertil, hvorimod jeg i hele min Ungdom og i al den Tid, jeg lærte Handelen, ingensinde opgav den uhyre Lyst og Drift, jeg følte til at blive Maler, en Trang, der aldrig forlader mit Sind, som de Følelser, en Mand trykkes af, der i Livet ikke fik den, han elskede til Døden. Det var mig under Redaktionen til stor Lettelse, at jeg fandt det at skrive meget lignede at male; Papiret var Lærredet, Pennen var Penselen, Ordene var Tinterne, der i Mængde stod opsat paa Hukommelsens Palet, alt efter det Billede, der hver Gang skulde frembringes. Sætteføjninger var Konturer, inden for hvilke Skyggerne og Lyssiderne blev udfyldte; det hele forhøjedes og fuldendtes ved Slagskygger og stærk Forgrund.

Dog uden at finde denne Lighed vilde min Skrivemaade, ifølge min Natur, være blevet den samme. Jeg kom ved »Dvke.«s Stiftelse straks i den grundtvigske Skole; thi Prof. Flor var grundtvigsk; men denne Skole gjorde ingen Vold paa min Natur, tvertimod, den accomoderede sig, ja ligesom trolovede sig med denne og ledede mig frem til Sikkerhed og Klarhed i min Stilling. . . Een Gartner bortskærer paa det unge Træ Grenene og indpoder bedre Slags i Stammen; en anden Gartner bortskærer intet og indpoder intet, men opelsker det unge Træ til at bære sine egne, naturlige Frugter saa fuldkomne som muligt. Et saadant Træ har jeg været, intet fremmed (Fransk eller Latin) er blevet indpodet i mig, i Grunden ingenting, selv den danske Literatur var af Mangel paa Tid og Penge mig stedse fremmed; Gartnersvenden Flor behandlede Træet, naar han paa sine hyppige Rejser kom til Nordslesvig, og Frugterne var »Dannevirke«. Der kan udrettes meget med faa Kræfter, naar der ikke handles imod, men i Overensstemmelse med Naturen.

Koch var Mystiker. Da han 1841 blev tvunget til at opgive sin Handel, fordi hans Modstandere undergravede hans Kredit, og han samtidig vandt en Lotterigevinst paa 1026

Rd. cour.¹, troede han deri at se et Fingerpeg fra oven. I sit »Farvel« skrev han: »Fra Aandernes Verden, som jeg tror paa, fik jeg Vink om at standse denne Handel, og en Sum (noget over 1600 Rbdl.) blev mig fra denne Side anvist til dens snarlige Ophævelse. Men jeg forstod ikke Vinket, selv ikke efter at dette blev gentaget; thi jeg betragtede Bladet som et Anliggende, der kun vilde kræve Ofre og ikke afkaste nogen Pengefordel. . . Uagtet Status var god, maatte Handelen efter to Aars Kamp dog voldsomt afbrydes, og jeg anvistes til alene at fortrøste mig til mit gode Sværd, Bladet, til hvilket jeg ogsaa havde indviet mit Sind.«

Men han havde ogsaa en god Forstand paa denne Verden. Om »Dvke.«s Stilling efter 1850 skrev han: »Nord-slesvig vilde nok beholde en dansk Tidende, sit »Dannevirke«. . . denne Ven kunde vedblive at forædle Modersmaalet i Folket og udbrede mange vigtige Oplysninger fra By til By, fra Gaard til Gaard. Saaledes opfattede »Dvke.« sin Stilling til sine Venner efter Krigen. Til dets Fjender var Forholdet nu dette: Fjendskabet var ophørt med Krigen, Tvisten udjævnet med Freden, og Grunden lagt til god Forstaaelse. Denne er ogsaa indtraadt, og medens Bladet siden Freden har dyrket den Ager, der efter Forholdene var det anvist, har det agtet den tyske Mand og den tyske Nationalitet og bestræbt sig for at dæmpe og afvise de Levninger af gammel Tvist, som endnu troedes at have Ret til Plads i dets tidligere saa krigerske Spalter«.

Til Slutning berørte han ogsaa de Forfølgelser, der drev ham bort fra »Dvke.«: »Til Fredens Gerning troede jeg, at ogsaa Behandlingen af Kirke- og Tros-Æmner maatte henregnes og lod i den senere Tid ogsaa disse faa Plads. Dette vakte den nuværende Ministers Mishag, og den Fiskalsag, som for Tiden føres for Domstolene og endnu kan vare længe, var en Følge deraf. Dog fortryder jeg ingenlunde, at »Dvke.« ogsaa har søgt at vække kristelig Aand i de slesvigske Egne!«

P. C. Koch bosatte sig derefter i København og udgav

¹ Da Sønderjylland vaagnede IV, 136, 173.

i Aarene 1857—59 Ugebladet »Øre-Sund«, der maatte standses med Tab. Senere kastede han sig over Fotografien og havde et meget anset Atelier paa Vesterbro. I Aarene 1865—69 og 1876—79 udgav han »Alfen, Tidende for Fotografien i Norden«, og var tillige i nogle Aar fotografisk Medarbejder ved »Tidsskrift for anvendt Kemi«. Han døde 2. Novbr. 1880.

II. Chr. Flor.

Af de sønderjydske Førere havde kun Laurids Skau Lykken med sig efter Krigen 1848—50. Det vakte megen Opsigt, da Carl Moltke 1852 udnævnte Gaardmanden i Hovst til Amtsforvalter i Haderslev Vesteramt, et af de bedst lønnede Embeder i Nordslesvig, og det er endnu ikke fuldt oplyst, hvad der har bevæget Ministeren til at foretage dette usædvanlige Skridt. Flor skrev til Skau: »Vort lille Parti har lidt af Mangel paa pekuniær Kraft og Embedsmagt, saa jeg anseer ethvert Skridt fremad i denne Henseende for at være af Betydning for den gode Sag, ikke at tale om, hvor meget det glæder mig, hver Gang Lykken tilsmiler nogen af dem, som mange Aars fælles Kamp og Ubehageligheder har gjort til mine nærmere og nøjere Venner. Hils Amtsforvalterinden fra mig og bring hende min hjerteligste Lykønskning: hendes Mands Tilslutning til vort nationale Banner bragte dog noget mere end den blotte flygtige Ære med stadige Farer og Forlegenheder i sit Følge.« — I Udnævnelsen saa Flor en Belønning for Skaus nationale Fortjenester, hvad den maaske ogsaa var, men beklagede samtidig, at Peter Chr. Koch ikke havde modtaget en lignende Paaskønnelse; »thi han har dog været en af den gode Sags ældste, troeste og ivrigste Stridsmænd; gid dog Regeringen engang kunde beslutte sig dertil¹«.

¹ Flor til Skau, Montreux 19/11 52. I dette og adskillige andre samtidige Breve siges det, at den gamle Kancellipræsident Grev O. Moltke og Fru Henriette Scavenius, f. Moltke paa Basnæs skal have anbefalet L. Skau til Minister Carl Moltke.

Dette Brev var skrevet nede i Montreux halvandet Aar efter, at Flor i dybt Mismod havde forladt Fædrelandet, fordi den slesvigske Regering under Opbyggelsesarbejdet efter Krigen ikke havde haft Plads til ham eller undt ham en »Embedsmagt«, der svarede til hans Indsigter og Evner. Om denne Afvisning har jeg i et tidligere Arbejde¹ givet nogle Oplysninger, hvortil henvises, og her skal jeg, desværre efter meget sparsomme Kilder, kun give et Omrids af Flors senere Bestræbelser for at komme i Embede og derigennem faa Indflydelse paa Forholdene i Sønderjylland.

Da han i Foraaret 1851 tiltraadte sin halvt ufrivillige Udenlandsrejse, underrettede han F. Tillisch og Grev Sponneck om, at han til enhver Tid vilde være rede til at vende hjem for at overtage Stillingen som Undervisningsinspektør i Hertugdømmet Slesvig, og at Professorerne H. N. Clausen og Chr. Paulsen havde anbefalet ham til denne; men han fik aldrig Bud fra Magthaverne, og da han efter mere end to Aars Fraværelse vendte tilbage, fandt han Stillingen uforandret. C. Moltke og A. Regenbug styrede Hertugdømmets Kirke- og Skolevæsen med enevældig Magt og havde ingen Brug for hans Hjælp. Nye Synsmaader og nye Mænd raadede overalt, og Folkebevægelser stod ikke i Kurs. Selv de national-liberale støttede det slesvigske Tvangsstyre, kun hos Grundtvigianerne og hos Flors lille Vennekreds i Sønderjylland, de senere »Klosterpolitikere«, rørte sig nogen Oppositionslyst, der foreløbig var ganske afmægtig.

Alle Sunde syntes lukkede, og han bosatte sig da som Privatmand i Fredensborg, sysselsat med en ny Udgave af sin Haandbog og med Omsorg for Højskolen i Rødding. Men dette Otium tiltalte ham ikke; han stod endnu i sin bedste Arbejdskraft, han tiltroede sig selv en Mission og har sikkert ad forskellige Veje søgt at blive kaldet til ny Virksomhed i Folkeoplysningens Tjeneste. Endelig i Sommeren 1854 syntes der at aabne sig nye Muligheder for ham. Grevinde Danner og hendes nærmeste Omgivelse havde

¹ Mellem Slagene 1849—50.

længe været utilfredse med Ministeriet Ørsted-Bluhme, der spærrede hende Vejen til at opnaa en mere fremskudt og officiel Stilling som Monarkens Gemalinde. Hun tænkte stadig paa at styrte det, og saa sig om efter nye Forbunds-fæller selv i den folkelige Lejr. Hendes Øjne faldt da ogsaa paa den statelige Etatsraad i Fredensborg, som hun nogle Gange havde set ved Kongens Bord, og som hun nu indledede Forbindelse med ved Hjælp af en slesvigsk Dame, en af Flors ivrigste Medarbejdere i Mellemslesvig, Fru Davide Ebert fra Husum. Flor skrev senere til Koch: i Sommerens Løb »forhandlede jeg vidtløftigt og fuldstændigt med Grevinde D. og tildels med Kammerherre Berling om Muligheden af at faa mig anbragt i Kongens Nærhed. At hun pludselig, efter at Kongen havde bifaldet Forslaget, afbrød Forhandlingerne med mig, ved De, uden at jeg har nogen Anelse om, hvorfra hendes Betænkelighed kom, om fra Korrespondance med Scheele eller fra hende selv ved nøjere Betragtning af min Person og Karakter eller hvorfra ellers. Jeg har siden ikke været inviteret til det kgl. Taffel, og ingen af de tre nævnte Personer, med hvem jeg tilsyneladende for hele Verden maa staa paa en meget god Fod, har ved vore Samtaler paa den slesvigske Rejse sagt et eneste Ord til mig om det opgivne Projekt.« Hvorpaa dette Projekt gik ud, vides ikke helt nøje; men i samme Brev, der iøvrigt handler om Ministerskiftet 12. Decbr. 1854, skriver Flor videre: »Det nye Ministerium forekommer mig overmaade usselt. Ikke en eneste »dansk« Mand, ikke en eneste »Karakter«, undtagen Scheele, hvis politiske Karakter er højst tvetydig og private do. i det mindste ilde berygtet, og maaske Andræ, som jeg ikke kender, og om hvem jeg intet ved. Og saa til Kabinetssekretær Justitsraad Liebenberg, Mage til Ministrene! Hvor nødig jeg end vilde være andet end Kongens Forelæser eller Slesvigs Overskolemester, saa havde jeg i Sandhed heller modtaget Portefeullen for Slesvig eller for Kultusministeriet eller for Kabinetssekretariatet end frivillig overgivet dem til Raasløff eller Hall eller Lieben-

berg. Men som sagt, jeg har intet kunnet forhindre, og intet gjøre, saa jeg gjør som Pilatus: toer mine Hænder.... Man seer, at Grevinde Danner er meget stærk; Skade, at hun slet ingen Sympathi har for vor Sag¹.«

Det kan herefter antages, at Grevinden i Forsommeren 1854 en kort Stund har tænkt paa at anbringe Flor som Kongens Forelæser, thi om en af de andre Stillinger kunde der jo dengang ikke være Tale, og saa lige saa hurtig opgivet ham, da hun øjnede nye Veje og Midler til at forbedre sin Stilling. Hendes Tilbagetog fremkaldte dog ikke noget Brud mellem Hoffet og Flor. Paa sin Fødselsdag 6. Oktbr. udnævnte Kongen ham til Dannebrogsmænd og skrev samtidig til Rødding Højskoles Bestyrelse, at han havde gjort dette, fordi »han levende paaskønner og erkender den opofrende Virksomhed, som Etatsraad Flor har udvist for Skolens Udvikling².« Hæderstegnet maa derfor maaske rettest betragtes som et Plaster oven paa Grevindens Svigefuldhed.

Kort efter tiltraadte »Kongeparret« sin store Rejse i Hertugdømmerne fra 23. Oktbr. til 15. Novbr., og her viste Flor sig i det kgl. Følge baade i Flensborg, Aabenraa, Haderslev og Rødding, og han siger selv, at han saa langt fra at vise sig krænket, overalt optraadte med al den Elskværdighed, som han raadede over. Efter alt, hvad der var gaaet forud, kan Flor jo ikke have været uvidende om det tilsigtede Minister-skifte, der ligesom laa i Luften, ligeledes kan han og Grevinden under deres Samtaler have berørt forskellige Muligheder, og han vedvarende næret Haab om at naa en passende Stilling. Imidlertid rejste Kongen til Holsten, og under hans Ophold i Pinneberg besluttede Landdrost Scheele, Grevinden og Kammerherre Berling at styrte Ministeriet og gøre Scheele til den ledende Mand i et nyt. Grevinden kunde saaledes vende tilbage til Nordslesvig med nye Forudsætninger og Hjælpere og har sandsynligvis ikke brudt

¹ Flor til Koch 15/12 54.

² H. Rosendal: Bidrag til Rødding Højskoles Historie 95.

sig stort om den Popularitet, som Højskolefolkene og Flor kunde forskafe hende.

Derimod var Kongen meget opsat paa at besøge Skolen i Rødding og 13. Novbr. fyldtes Skolegaarden af et glimrende Selskab med Kongen og Grevinden i Spidsen. Flor holdt en jævn Velkomsttale til ham og indflettede deri nogle Ord til Grevinden; videre vilde hverken han eller Forstanderen, Sofus Høgsbro, gaa; men Laurids Skau forlangte indtrængende »baade for Kongens og Skolens Skyld«, at Grevinden blev Genstand for en særlig Hyldest, og Høgsbro maatte føje sig. Han takkede hende da, fordi hun ikke havde skyet denne Dags Anstrengelse, men ogsaa ved denne Lejlighed taget Del i »den sjældne Naade«, hvormed Majestæten lige fra Skolens Stiftelse havde fulgt dens Gerning. Det var ham en inderlig Glæde og Trøst, at Skolen virkede under en saadan højere Beskyttelse, denne Dag vilde staa som et Lyspunkt i dens Historie, og han sluttede sit Leve for Hs. Maj.s ophøjede Gemalinde med Ønsket om, at Skolen altid maatte kunne glæde sig over den Velvillie, hvorpaa den i Dag havde faaet et saa dyrebart Bevis¹. Ved det paafølgende Frokosttaffel i Elevhuset gik det meget muntert til. Amtmand Stockfleth fra Haderslev udbragte paa ny en Skaal for Kongen, Provst Kofoed-Hansen hyldede Grevinden, og Kongen talte for Højskolen, som han ønskede alt godt. Glæden var stor, efter alt dette maatte der følge noget, og da Kongen var rejst, fortsattes Festen til langt ud paa Natten. Provst Blædels Ord: »I Dag har Højskolen sat i Livsassurance-Selskabet og i det kongelige«, modtoges med stor Jubel; men der fulgte ikke andet efter, end at Provst Kofoed-Hansen Dagen derpaa modtog et Ridderkors for sin Opofrelse.

Nogle Uger senere indtraadte Ministerskiftet, uden at der blev taget mindste Hensyn til Flors Ønsker, og hans Mismod øgedes. Derimod var Redaktør P. C. Koch vedvarende forhaabningsfuld. Lige siden 1845 havde han og Flor

¹ Rosendal anf. St. 99.

syslet med Tanken om at oprette en nordslesvigsk Pige-Højskole i eller ved Haderslev. Kun Mangel paa Penge og de urolige Tider havde hidtil hindret dem i at udføre Planen, men nu mente han, at Tiden var inde. Allerede i Efter-sommeren 1854 havde han skrevet til Grevinden om denne Skoleplan, og under hendes paafølgende Ophold i Haderslev henvendte han sig personlig til hende med al den Kraft, han kunde lægge i sine Ord. »Af Kærlighed til Kongen«, skrev han til Flor, havde han givet hende denne Chance, for at hun kunde knytte sit Navn til Anstalten og vinde Folkeyndest i Nordslesvig. Og Lykken syntes at ville tilsmile ham; thi uagtet han ikke skjulte for hende, at Skolens Grundlæggelse vilde kræve 10 à 15000 Rdl., alt eftersom man nøjedes med lejede Lokaler eller vilde købe en Gaard, »modtog han gentagne højtidelige Løfter« om, at hun vilde yde de nødvendige Midler til dens Oprettelse¹.

Herefter var Koch selvfølgelig Fyr og Flamme. Han opsatte en Indbydelse til Skolens Stiftelse, fandt ogsaa snart en dygtig Forstanderinde, en Frk. C. Jørgensen fra København, og bombarderede Flor, dels for at han skulde stille sig i Spidsen for Foretagendet, dels snarest skaffe bindende Tilsagn fra Grevinde Danner. Men Flor var meget kølig. Han vilde gerne medvirke ved Skolens Grundlæggelse og senere Ledelse, men ikke optræde som Indbyder. Han syntes godt om den foreslaaede Forstanderinde og troede paa, at Planen nu kunde realiseres, da de personlige Kræfter var Nr. 1, Pengene Nr. 2; men han troede kun lidet paa Grevindens Løfter. 24. Jan. 1855 talte han med hende paa Frederiksborg Slot og skrev derefter til Koch: »Med hende havde jeg en vidtløftig Samtale angaaende den paatænkte Pige-Højskole. Hun havde tidligere ingen Tro haft til en saadan Anstalts Gavnlighed for Bondestanden eller til dennes Ønsker og Lyst til en saadan, og hun havde ikke henvendt sig til mig desangaaende, fordi hun ikke ganske turde stole paa Deres Udtalelse om min villige Bistand. Men efter vor

¹ Koch til Flor ¹/₄ og ¹⁸/₂ 1855.

Samtale fik Sagen et andet Udseende og hun vilde nu nok tage Del i dens Udførelse«. Dog udbad hun sig vedvarende Betænkningstid og foregav, at hun endnu engang maatte gennemgaa Kochs Overslag, der desværre laa i København¹.

Omtrent fjorten Dage senere skrev Flor videre til Koch: »Paa Grevinde Danners Understøttelse, der iøvrigt i manges Øjne vilde have noget stødende ved sig, tror jeg ikke, De bør bygge for meget, hvor meget hun end ved sin Samtale d. 24. f. M. med mig lod til at interessere sig for Sagen. Det vilde i alt Fald ikke være første Gang, hun viste stor Lyst til at forbinde sig med mig og mine Gerninger for at tage den Fordel, som deraf kunde tilflyde hende, men dog selv afklippede den spundne Traad enten paa Grund af egne nøjere Overvejelser, eller, hvad der forekommer mig rimeligere, efter Konference med Personer, hvis Forbund og Understøttelse er vigtigere end min — til hendes kærester og egentlige Planer. Til disse Bemærkninger finder jeg Anledning derved, at jeg endnu intet har hørt fra hende, uagtet jeg bad hende svare mig snarest muligt. Thi vistnok kan hun have saare meget andet i Hovedet, og vel erklærede hun, at hun først maatte til København; men 1) har det ellers altid været hende en Bagatel at komme til København, naar hun vil noget der, og 2) var hun paa et Frokost-Kaneparti d. 31. f. M. flere Timer her paa Slottet i Fredensborg uden at bede mig komme til sig eller sende mig noget Bud. Dette bringer mig til at tro, at hun just ikke mere er meget ivrig for at vinde os eller agter at give os noget klækkeligt².« Først 9. Marts sendte hun Bud efter Flor og meddelte ham sin endelige Beslutning. Herom skrev Flor til Koch³:

.... Det jeg nærmest vilde fortælle Dem, var ang. Udfaldet paa Deres Andragende til Grevinde Danner. Allerede igaar 14 Dage fik jeg en fransk Billet fra Frk. Dreier (hendes Dame), indeholdende,

¹ Flor til Koch ²⁵/₁ 55.

² Flor til Koch ⁵/₂ 55.

³ Flor til Koch ¹⁹/₃ 55.

at »Grevinden meget ønskede at tale med mig en af Dagene, uden dog at angive nogen bestemt Dag«. Jeg svarede med Buddet tilbage: »at jeg var til Tjeneste, naar jeg nærmere erfoer, hvilken Dag det convenerede H. N.« Først om Fred. d. 9. fik jeg mundtlig Bud fra Grevinden, om jeg kunde komme den Dag. Jeg tog da en Vogn (til min Kones Ængstelse; thi jeg havde allerede i nogen Tid ikke været ganske vel) og kørte til Frederiksborg. Jeg kom naturligvis øjeblikkelig ind til hende, og hun tog imod mig paa sin sædvanlige glad-venskabelige Maade. Efter at jeg havde spurgt til Kongen, hvis Sygdom, skønt han endnu laa, hun erklærede for ubetydelig, sagde hun, at hun nu var kommen til en Bestemmelse ang. Kochs Andragende. Ideen var jo særledes smuk, og hun ønskede den realiseret, men hun saae sig dog ikke i Stand til at gaae ind paa Kochs Begjæring. Jeg: Saa vidt jeg husker, ønskede Koch en 15000 r., hvilket jeg nok frygtede for vilde være Dem formeget. Hun: Ja, det var i det Tilfælde, at en Ejendom skulde kjøbes. Men han havde dog tillige gjort et andet Forslag om blot at leje Hus, men dertil hørte dog ogsaa Inventarium o. s. v., saa at ogsaa dette vilde overstige mine Kræfter, især i Aar, da Dyrtiden har gjort betydelige Krav. Jeg veed nok, at Hr. Koch har ved denne Lejlighed tillige havt til Hensigt at skaffe mig et godt Navn iblandt Slesvigerne, og derfor er jeg ham meget taknemmelig. Naar jeg nu ikke seer mig i Stand til at undvære disse Penge, mister jeg vistnok en Lejlighed til at gjøre mig populair derovre. Vil De meddele Hr. Koch dette, men tillige, at jeg med stor Fornøjelse vil give Noget til. Jeg: Det vil jeg gjøre; men han vil da upaatvivelig spørge mig, hvad jeg formoder, Grevinden forstaaer ved Noget, og dertil vilde jeg saa svare: jeg formoder saa meget, som en eller anden velhavende Contribuent. Hun: Ja men rigelig saa meget. Jeg: Men i alle Fald ikke Noget, som kunde svare til Kochs Forhaabninger, hvorved D. N. vilde komme til at staae som Anstaltens Veninde paa en anden Maade end nogen Anden. Hun: Nej, det forstaaer sig, det maa jeg renoncere paa.

Hermed var dette Emne til Ende. Hun spurgte mig derpaa, frejdig som altid, om jeg var bekjendt med den allernyeste Litteratur. Jeg: D. N. mener formodl. den Piece, som er kommen ud imod Dem. Hun: Ja, D. Holmfeldts Arbejde¹. Jeg: Jeg har endnu ikke seet den, men venter snart at faae den. Hun: De har altsaa ingen Mening om den? Jeg: Nej, jeg har nok hørt den omtale som meget vel, men meget diplomatisk skreven; men jeg er ikke vant til at agte stort paa Andres Dom, hvor jeg selv kan komme

¹ C. Dirckinck-Holmfeld: Grevinde Louise Danner, f. Rasmussen. Danmarks Genius. 1855.

til at bedømme. Men hvad siger De selv om den? Hun: Jeg finder den meget godt skrevet, men den vil ikke gjøre stor Nytte for ham eller det Parti, der har ladet ham skrive den, som jeg maa-
skee rettest kunde kalde Amalienborg-Partiet. Han forsvarer ivrigt det afgaaede Min.; men vil ikke dermed kunne skaffe det een Tilhænger, det ikke tidligere allerede havde, og han angriber de Nationale og Liberale, saa at disse end mere vil blive ham fjendske. Men da Skriftet vidner om et godt Hoved og en øvet fin Pen og intet havde af den raa og afskyelige Smudsstil som mange tidligere Piecer imod mig, har jeg læst den med stor Interesse; thi jeg er saa lykkelig organiseret, at jeg sover lige godt, fordi jeg har læst eller hørt noget imod mig selv, og det har ikke den ringeste Virkning paa, hvad jeg har sat mig i Hovedet. — Hun havde tillige sagt adskilligt Træffende om D. H.s jammerlige og uagtverdige Karakter og ligel., at han var rejst til Brüssel for at udgive det paa T. og Fr. — Jeg: Ja, nu skal jeg see, hvad jeg faaer ud af dette Skrift, naar jeg faaer det at see. Hun: Jeg troer sikkert, jeg har et Par Ex., De skal med Fornøjelse faae det ene. Hvorpaa hun løb ind i en anden Stue og kom tilbage med et Ex. til mig. Da hun intet videre havde at sige til mig, og jeg intet til hende, gik jeg.

Mine Betragtninger gemmer jeg til vi sees. — Men jeg har givet Dem vor Samtale saa vidtløftig, fordi De ogsaa paa egen Haand kan gjøre Indblik i den Persons Karakter, der aabenbar er den mægtigste i Landet, idet hun ubetinget og udelukkende behersker K., og fordi jeg ønsker at befrie Dem og ved Dem andre, som hører til vort Parti, fra den Illusion, at vi muligt ved hende kunde naae noget af vore Ønsker. Jeg føjer til: hendes Værelser ere pompeuse som en Dronnings, og man paastaaer her for vist, at ved sidste Juletræ fik hendes østrigske Maler¹ (som sidst jeg var til Taffels, sad lige overfor mig og hende i den sædvanlige Hofuniform) en Gulddaase hvori en kgl. Obligation paa 10,000 r. Regn hertil Afslag paa Deres Begjæring og aldeles Intet til R. Hsk. fra hende eller K. efter deres Besøg der, saa er det tydeligt, at det sl.-danske Partis Gunst er i hendes Øjne i det mindste ingen Penge værd

Dermed hørte disse Forhandlinger op. Koch fik snart andet at tænke paa end at oprette Pige-Højskoler, og Flor

¹ Maleren Edvard Young, kaldet den østrigske Maler. L. Moltesen: Optegnelser af Lensgrevinde Danner. H. T. 8 R. VI, 112, anm. 4, 117—18.

har næppe kunnet se tilbage paa dem uden en bitter Følelse af, at han atter var blevet vraget. Set med vore Øjne synes dette maaske ikke særlig mærkeligt: han var ikke Politiker, han tilhørte intet Parti, og den Retning, hvormed han nærmest stemmede overens, naaede først efter en 40aarig Ørkenvandring ind i Magtens Kanaan. Men saaledes stillede Sagerne sig ikke for ham. 1854 fordeltes de højeste Statsembeder endnu ikke efter strenge partipolitiske Regler. »Dannerministeriet« af 12. Decbr. d. A. var jo endogsaa en ret tilfældig Sammenrystning af Politikere og Ikke-Politikere, af Dygtigheder og Udueligheder mellem hverandre. Ingen vil bestride, at Flor kunde have udfyldt Stillingen som Kultusminister med lige saa stor Autoritet som Auditor Hall, og i det slesvigske Ministerium vilde han i hvert Fald ikke have vist sig som den Smaamand, Konferensraad H. Raasløff snart viste sig at være. Men det betød aldeles intet. Den tidligere Figurantinde og Modehandlerske Louise Rasmussen og hendes holstenske Makker, Landdrost L. N. Scheele, afgjorde hans Skæbne, og sandsynligvis har den sidste sat Prikken over i'et. Flor og han var gamle, men ikke kære Bekendte, deres Synsmaader gik vidt ud fra hinanden, og i Aarene 1850—51 havde »Flors Presse« trakteret ham ret ublidt¹. Nu hævnede han sig formodentlig.

Det maa dog tilføjes, at Flor ikke var indviet i Ministerskiftets hemmelige Historie, og vi ved endnu mindre om hans Chancer. Tre Dage efter Skiftet skrev han til Koch²: »Vedkommende (jeg mener Grevinde Danner og Scheele) har altsaa ikke for nogen Pris villet have mig med; thi glemme min Tilværelse var ligefrem umulig, da fra 26. Juli³ af min Person, som jeg paa mange Maader har erfaret, meget ofte har været omtalt i de høje Kredse, og det ikke er længere end en Maaned siden, at det kgl. Besøg var i

¹ Se f. Ex. »Dvke.« 17/9 1850.

² Flor til Koch 15/12 54.

³ 1854 28/7 udstedtes Forordningen om Helstatsforfatningen, som foranledigede Ministerskiftet.

Rødning«. Under selve Kriseforhandlingerne holdt han sig taktfuldt tilbage, men efter hans egne Ord at dømme maa han forud have gjort sig megen Umage for at komme med. »Jeg ønsker ikke«, skrev han, »at mine Venner i Slesvig skal tro, at min Ubevægelighed [under Krisen] har sin Grund enten i Dorskhed eller i »en Stolthed« eller »en Beskedenhed«, som jeg ikke har, og som De med Grund kunde dadle, hvis jeg havde den. Jeg føler aldrig Anfægtelser af disse to Dyder eller Lyder, hvad De vil kalde dem, naar det gælder Fædrelandets og navnlig Slesvigs Vel. Men jeg har mere end tilstrækkelige Erfaringer for, at det ikke nytter det allermindste, om jeg nok saa ofte viser mig, er nok saa human og tolerant, ja fornøjelig i det selskabelige Liv, tilbyder nok saa villig min Tjeneste. Jeg har gjort alt dette adskillige Gange i det gældende Øjeblik, og saa personlig til Kongen!«

Han, der saa ypperlig havde forstaaet at forhandle med de forrige Decenniers Mænd, med Kong Frederik 6. og Prins Christian Frederik, med Kancellipræsident O. Moltke og Etatsraad Adler, med Prof. H. N. Clausen og Joach. Fr. Schouw, kunde nu ikke finde Øre hos en eneste Mand af Indflydelse. Da Rigsdagen i Vinteren 1855 vedtog at oprette en Overskoledirektør-Post for hele Landet, flakkede endnu engang et ringe Haab op i hans Sind; men Posten var jo forud bestemt til Biskop Monrad, og Flor skrev til Koch: »Alle »regerende« Personer, være sig Konge med Tilbehør, Ministre, Partichefer eller hvilken som helst, synes generede i min Nærværelse og plagede ved Tanken om, hvad jeg vil fremme. De undviger mig, behandler mig, naar dette ej lader sig gøre, med Høflighed og Opmærksomhed, og arbejder derefter hemmeligt paa at undergrave det, jeg ønsker understøttet af dem. Med den nye Kultusminister Hall og med Ploug har jeg nylig gjort samme Erfaring, og naar nu Monrad bliver det, som jeg burde og ønskede at være¹, saa

¹ 1852 ³/₈ skrev Flor, at han ønskede en kgl. Ansættelse som Overembedsmand i Skolefaget i Slesvig eller i Danmark. (Kochs Breve).

er jeg jo berøvet al Mulighed til at faa nogen Indflydelse paa Folkeoplysningen; thi baade Hall, Madvig, Monrad og Regenburg (ligesom dennes Ven Krieger) er alle doktrinære uden mindste Kendskab eller Kærlighed til »Folket« eller »Friheden«. Jeg kan ikke nægte, at disse bestandig gentagne Erfaringer mere og mere løsner de Baand, som knytter mig til Danmark. Det gør mig ondt, at jeg selv mærker og føler dette, og det vilde formodentlig heller ikke være Tilfældet, dersom ikke min Søn var og blev i Sverige, hvor jeg i det mindste som Privatmand og Familiefader kan have gode Udsigter til at gøre Nytte, om jeg end ikke kan det i nogen offentlig Stilling. — De maa ingenlunde tro, at jeg er bleven til en Melankolikus, eller at jeg for Tiden er syg eller forknyt. Jeg er saa frisk som en Fisk i Havet. Men netop derfor kan jeg ikke finde mig i intet at virke. Skrive er nu engang ikke mit Kald og min Lyst, og paa Grund af Illusioner at sætte mig i Arbejde til aldeles intet Resultat, dertil er jeg heller ikke indrettet. Derfor maa jeg vænne mig til den Tanke... at slaa mig ned andetsteds¹.«

I saa Henseende foretog han sig snart ret afgørende Skridt. Hans Søn, Christian Flor jun., dengang 26 Aar gammel, havde studeret i 3 Aar ved den polytekniske Lærestanstalt, senere gennemgaaet et Bjergværks-Akademi i Udlandet og arbejdede 1855 som Volontær eller Forvalter paa et Jærnbrug i Mellemsverige. I Juli s. A. rejste Flor og Hustru op til ham og købte kort efter Øvre Haddebo Jærn- og Savbrug i Nerike omtrent 7 danske Mil Syd for Ørebro paa Nordsiden af Bjergskoven Kolmorden. Til Bruget hørte store Skovstrækninger og noget Agerland; Hovedbygningen laa godt beskyttet imod Vind og Vejr og egnede sig til Sommerophold for den svagelige Fru Flor. Købesummen var 120000 Rdl., og 80000 Rdl. indbetaltes kontant ved Handelsens Afslutning². Den unge Flor overtog Ejendommens Drift.

¹ Flor til Koch ⁵/₂ 1855.

² Flor til Skau ²⁸/₁₀ 1856. Haddebo er nu Kronopark (4640 ha) i Svennevad og Bo Sogne i Ørebro Len. Til Parken hører ogsaa Øvre og Nedre Haddebo. Om Chr. Flor jun. er mig intet bekendt.

22. Aug. 1855 underrettede Flor Koch om Handelen og tilføjede, at han ikke vilde være bundet til Haddebo anderledes, end at han kan opholde sig i Danmark, saa meget, han vil; »men da baade Nationens Regeringsmænd og dens Ledere hidtil har forstaaet at holde mig ude fra al Indflydelse og Virkning paa dens Ve og Vel, vil der vel heller ikke for Fremtiden findes nogen Lejlighed for mig til at gøre mere for mit gamle Fødeland end det, jeg har listet mig til at gøre. — I alt Fald vil det dog ikke forhindre, at jeg engang imellem kan faa den private Fornøjelse at besøge mine gamle Venner og Stridskammerater«.

Flor expatrierede sig dog ikke. I Efteraaret 1855 valgte den slesvigske Stænderforsamling ham til Medlem af Rigsraadet, og han vedblev at have Bolig i Fredensborg. Efter sin Hustrus Død 1859 flyttede han til København.